

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

2015

Nela Všetická

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Otakar Nahodil a sovětizace národopisu
v 50. letech 20. století**
Nela Všetická

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Diplomová práce

Otakar Nahodil a sovětizace národopisu

v 50. letech 20. století

Nela Všetická

Vedoucí práce:

PhDr. František Bahenský

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé práce PhDr. Františku Bahenskému za cenné rady při zpracování mé diplomové práce. Díky rovněž patří mé rodině a příteli za jejich velkou podporu po celou dobu studia.

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	OSOBNOST OTAKARA NAHODILA	6
2.1	Československá kariéra	7
2.2	Německá kariéra	10
3	CELOSTÁTNÍ NÁRODOPISNÉ KONFERENCE	12
3.1	První celostátní národopisná konference	12
3.2	Druhá celostátní národopisná konference.....	14
3.3	Třetí celostátní národopisná konference	17
3.4	Shrnutí	21
4	ZÁKLADNÍ ÚKOLY NÁRODOPISNÉ VĚDY	22
4.1	Zhodnocení stavu bádání a kritika buržoazní etnografie.....	24
4.2	Lidová kultura	26
4.3	Studium vesnice na cestě k socialismu	27
4.4	Studium dělnictva	30
4.5	Jednotná metodologie a teorie	32
4.6	Institucionální ukotvení	33
4.6.1	Ústav pro etnografii a folkloristiku při ČSAV.....	33
4.7	Shrnutí	35
5	HLAVNÍ OBOROVÁ PERIODIKA.....	37
5.1	Český lid	37
5.2	Československá ethnografie	41
5.3	Národopisný věstník českoslovanský.....	44
5.4	Shrnutí	46
6	OTAKAR NAHODIL JAKO VZOR PRO OSTATNÍ BADATELE	48
6.1	Studium náboženství	51
6.2	Prvobytně pospolná společnost.....	69

6.3	Shrnutí	73
7	ZÁVĚR	75
8	LITERATURA A PRAMENY	79
8.1	Prameny	79
8.2	Literatura	79
9	RESUME	88
10	PŘÍLOHY	90
10.1	Seznam zkratk.....	90
10.2	Resoluce II. celostátní národopisné konference	91
10.3	Resoluce III. celostátní konference etnografů	93
10.4	Obrazová příloha	97

1 ÚVOD

Tradice československého národopisu, jakožto vědní disciplíny, se formovala od konce devatenáctého století. Nejdůležitějšími mezníky při ustavování nové vědy byly bezpochyby založení oborového periodika *Český lid* v roce 1891 a následně Národopisná výstava českoslovanská v roce 1895¹, která měla velký úspěch, jak na poli vědeckém, tak na poli široké veřejnosti. Během příprav výstavy v letech 1891–1895 vznikla Národopisná společnost českoslovanská, čímž získala nově se formující věda institucionální ukotvení. K tomu rovněž přispělo Národopisné muzeum vzniknuvší ze sbírek exponovaných na výstavě. Zájem o studium lidu, kultury a vesnického života v této době rozvíjely především dvě hlavní osobnosti, Čeněk Zíbrt a Lubor Niederle, dodnes považované za zakladatele oboru národopis. Lubor Niederle obohatil národopisnou bibliografii o několik významných děl, nejznámějším jsou bezesporu *Slovanské starožitnosti*. Čeněk Zíbrt, zaměřující se v první řadě na kulturní dějiny, přispěl k ustavení národopisu především dílem *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku* či pětisvazkovou *Bibliografií české historie*.

Po první světové válce se do čela oboru postavil Karel Chotek. První republika byla charakteristická důrazem na čechoslovakismus, což se do jisté míry odrazilo také do národopisu, kdy velký důraz byl kladen na výzkumy vedené na Slovensku. Karel Chotek přinesl jeden z prvních manuálů národopisné práce v díle *Program soupisu národopisného*, přičemž stanovené techniky aplikoval na příkladu studia vesnice *Široký důl*, z čehož vznikla stejnojmenná monografie. Z Chotkovy tvorby rovněž

¹ Více informací k Národopisné výstavě viz: PARGAČ, Jan, a kol., *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava českoslovanská 1895*, Praha 1996.

stojí za zmínku především *Lidová kultura a kroje v Československu* či *Moravské Slovensko*, na němž se spolupodílel Lubor Niederle.²

Období po převratu v roce 1948 se neslo ve znamení ukotvování komunistické moci a budování socialismu. Národopis, jakožto věda zabývající se lidem, byl jednou z nejdůležitějších společenských věd, mající poskytnout oporu utvářející se kulturní politice státu. Avšak právě ani národopis nebyl pro vládnoucí ideologii dokonalý, proto muselo dojít především v období padesátých let k několika změnám na poli bádání. Pro pochopení profilování oboru je nutné se vypořádat s důležitými faktory, které dosavadní vývoj oboru neodmyslitelně ovlivňovaly. Jako by se etnografové a etnologové tohoto období obávali, jelikož dosud nevznikla ucelená publikace zabývající se historiografií oboru po druhé světové válce.

Tato diplomová práce se proto věnuje popisu právě padesátých let v oboru národopisu potažmo etnografie, na kterou se během tohoto období národopis přetransformoval. Jejím hlavním cílem je zhodnotit, jakým způsobem marxistická ideologie³ ovlivnila styl vědecké práce.

² Vznikem a formováním národopisu se zabývali například ROBEK, Antonín, *Dějiny české etnografie*, Praha 1976; BROUČEK, Stanislav, *České národopisné hnutí na konci 19. století*, Praha 1979.

³ Podstatou marxistické filozofie je historický materialismus. Tvoří jej tři základní složky: základní princip, statická analýza a dynamická analýza. Základním principem společnosti je bytí. Ideologové marxismu-leninismu poukazovali na důležitost materiální stránky lidského života. Od této situace se následně vyvíjela duchovní stránka, neboť vznikaly určité formy vědomí a myšlení společnosti. Rozhodující roli hraje podle teoretiků marxismu způsob výroby materiálních statků, což znamená, jak lidé vyrábějí různé statky a nástroje důležité pro život. Statická analýza pak obsahuje studium výstavby, struktury společné v jednom daném okamžiku. V rámci této analýzy se objevují čtyři základní složky společnosti. Výrobní síly, které zahrnují nástroje, lidský potenciál a zkušenosti z výroby. Druhým bodem jsou výrobní vztahy mezi pracujícími, které vznikají z podmínek práce. Do právní a politické nadstavby se řadí reálné poměry a instituce. Poslední složkou jsou formy společenského vědomí, kam patří filozofie, morálka, umění atd. Výsadní postavení v tomto žebříčku zaujímají výrobní síly. V rámci učení marxismu-leninismu je rozvíjena teze o základně a nadstavbě. Základnu tvoří výrobní síly a vztahy, nadstavbu pak poměry a instituce se společenským vědomím. Podrobněji viz: STALIN, J. V., *O dialektickém a historickém materialismu*, Praha 1950; BOCHEŇSKI, Josef M., *Marxismus-leninismus. Věda nebo víra*, Velehrad 1994 nebo také ŠEPTULIN, A. P., *Filozofie marxismu-leninismu*, Praha 1972.

V souvislosti s tím je kladen důraz na osobnost Otakara Nahodila, zástupce marxistické etnografie, který se výrazně zasadil o prosazování nového typu vědy. Dále jsou na základě dobové literatury a především hlavních oborových periodik postihnuty základní tematické a metodologické principy, které byly v oboru užívány.

Práce je členěna do několika kapitol tvořících dva hlavní bloky. První část se věnuje především obecným otázkám ustavení vědy. Nejdříve jsou rozebrány národopisné konference, na nichž se národopisní pracovníci snažili hledat nutná východiska pro novou vědu a kde rovněž byly stanoveny základní úkoly, které měla nová národopisná věda plnit. V padesátých letech proběhly celkem tři celostátní národopisné konference, a to v letech 1949, 1952 a 1953, které napomohly ke zformování etnografie pod sovětským vlivem. Posléze je věnována pozornost právě nově stanoveným úkolům, na které se měli badatelé zaměřit. Nastíněny jsou úkoly jako zhodnocení stavu bádání, studium lidové kultury, jednotná metodologie a teorie, institucionální ukotvení, rovněž nově stanovené plány studia proměny vesnice na cestě k socialismu a studium dělnictva.

Opomenuta nezůstala ani hlavní oborová periodika, na jejichž stránkách byly otištěny články zabývající se dobovou problematikou, kromě toho zde byly prezentovány realizované výzkumy a publikace. Rozebrány jsou časopisy *Český lid* pod vedením Olgy Skalníkové, *Československá ethnografie*, jež vznikla pod taktovkou Otakara Nahodila, který se následně stal vedoucím redaktorem, podle vzoru časopisu *Sovětskaja ethnografija*. Posledním zmíněným periodikem je *Národopisný věstník československý*, který doplatil na vznik *Československé ethnografie*, když bylo jeho vydávání zastaveno.

Druhý blok se věnuje samotné osobnosti Otakara Nahodila, jakožto hlavního představitele vědy. Pozornost je upřena především na stěžejní oborové publikace vydané v padesátých letech, jimiž se Otakar Nahodil zasloužil o prosazování vědy a zároveň také díla, kterými se stal vzorem pro ostatní badatele. Rozebrány jsou práce zabývající se studiem náboženství a prvobytné společnosti. Na konci práce se nachází příloha, kde jsou prezentovány především rezoluce z národopisných konferencí a pro ilustraci jsou uvedena některá díla Otakara Nahodila.

Diplomová práce vychází především z díla Otakara Nahodila, jehož práce jsou cenným obrazem doby, ve které vznikly. Ústředním dílem se stalo, jak pro institucionalizaci a metodologii československé etnografie, tak pro diplomovou práci, *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, ve kterém Otakar Nahodil rozvedl základní teze a přístupy v sovětské etnografii a poukázal na to, jak důležité je tyto postupy aplikovat na československé prostředí. Nedílnou součástí tohoto procesu se staly články publikované ve dvou hlavních oborových periodikách *Českém lidu* a *Československé etnografii*. Pro faktografické dokreslení údajů byly využity dílčí studie především Lýdie Petrářové a Františka Bahenského zabývající se rámcově problematikou padesátých let.

Důležitým zdrojem pro tuto práci se stal archivní výzkum, jež dopomohl k dokreslení situace především o působení Otakara Nahodila v oboru. Pro získání informací, byly využity Archiv Univerzity Karlovy v Praze, který poskytl archiválie týkající se působení Otakara Nahodila na FF UK, Archiv AV ČR a Archiv EÚ AV ČR, kde jsou uloženy dokumenty týkající se účinkování Otakara Nahodila v oboru.

Tato práce si klade za cíl otevřít dosud neprobádanou problematiku. Historie marxistické etnografie, jakožto významného společenskovedního oboru, který byl ve značné míře nucen podřizovat se

ideologickému diktátu vládnoucí strany, se zdá být i s časovým odstupem stále problematicky uchopitelným tématem. Osobnost Otakara Nahodila lze nepochybně vnímat jako kontroverzní a poznamenanou ideologickým stigmatem. Nicméně výzkum jeho vědecké práce a hledání motivů, které jeho dílo utvářely a podmiňovaly, může být cenným příspěvkem k pochopení tolik opomíjeného období české etnografie.

2 OSOBNOST OTAKARA NAHODILA

Otakar Nahodil patřil mezi ústřední osobnosti československé etnografie po druhé světové válce. Avšak reakce na působení této osobnosti v oboru jsou velmi rozporuplné. Po únorovém převratu v roce 1948 prosazoval ideologizaci oboru po vzoru sovětské etnografie, což na jeho výzkumnou činnost a především samotnou osobnost vrhá i v současnosti negativní světlo. Příkladem může být skupina etnografů, která si kladla za cíl zhodnotit vývoj etnografie po roce 1948, jej charakterizovala následovně:

„Patřil totiž k nejvlivnějším a nejaktivnějším ideologů, nově se formujícího marxistického metodologického směru našeho oboru... Postupem času se stal též iniciátorem a spoluorganizátorem tehdejších zásadních koncepčních i personálních změn v českém národopise: alespoň pokud se týká pražských poměrů.“⁴

Její charakteristika vyvolala v Otakaru Nahodilovi rozporuplné reakce, tudíž nenechal nic náhodě a ve svém spise *Totalitní hodnocení totality* se ostře vymezil proti této skupině badatelů. Zvláštností však je, že se ve svém pamfletu ohradil vůči nařčení, jež jej mělo řadit k nejvlivnějším a nejaktivnějším v oboru. Načež jediná výtku, kterou naproti tomu vznesl, bylo označení sama sebe jako „zakladatele a metodologa marxistické etnografie“ a jediného, kterého k sobě přiřadil, byl Jaroslav Kramařík. Ostatní badatelé podle něj nezvládli marxisticko-leninskou teorii a metodologii.⁵

⁴ JIŘÍKOVSKÁ, Vanda, MIŠUREC, Zdeněk a kol., *Příspěvek k vývoji české etnografie a folkloristiky a Národopisné společnosti československé při ČSAV po únoru 1948*. Zpráva pracovní skupiny NSČ pro valné shromáždění v Boskovicích v říjnu 1990, *Národopisný věstník československý*, VIII (50), 1991, s. 10.

⁵ NAHODIL, Otakar, *Totalitní hodnocení totality*, Praha 1995, s. 10.

2.1 Československá kariéra

Otakar Nahodil se narodil 1. prosince 1923 v Praze do rodiny kapitána pomocného zdravotnictva a ruské zubní lékařky pocházející z Oděsy, což jak sám poznamenal, jej ovlivnilo v následném obratu k rusofilství.⁶

Ve svém mládí navštěvoval obecnou a střední školu v Praze. Maturitní zkoušku absolvoval na klasickém gymnáziu v Praze XI., a to v roce 1942. Po maturitě se věnoval kancelářské profesi a zároveň zapisoval uzbečtinu na Škole orientálních jazyků v Praze. Následně pracoval jako účetní pro Ústředí veřejných zaměstnanců.⁷

Od roku 1945 se stal posluchačem Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde se věnoval studiu etnografie, dějin náboženství a filozofie pod vedením profesorů Karla Chotka, Otakara Pertolda a docenta Zdeňka Nejedlého.⁸ Několikrát také navštívil přednášky z antropologie na Přírodovědecké fakultě. V druhé polovině roku 1945 spolu se studiem pracoval jako referent kulturně-politického oddělení Ústředního sekretariátu Svazu přátel.

Na jaře 1947 získal stipendium od MŠVU na pětiměsíční studium do Bulharska. Zde studoval na historicko-filologické fakultě Univerzity Klimenta Ochridského v Sofii, při Sofijském etnografickém muzeu a Akademii věd. V Bulharsku se věnoval studiu celé země, ale hlavně životu a kultuře bulharského lidu.⁹ Po příjezdu z Bulharska studoval jeden semestr v Praze a poté zase získal stipendium na studijní cestu, tentokrát

⁶ NAHODIL, Otakar, *Totalitní hodnocení totality*, Praha 1995, s. 7.

⁷ Archiv UK: Osobní spis Otakara Nahodila, inv. č. 510.

⁸ Seznam navštěvovaných kurzů viz: Archiv UK: fond FF UK: Katalog posluchačů FF UK: LS 1945: Řádní posluchači M – O inv. č. 237; LS 1945–1946: Řádní posluchači N – P inv. č. 247; LS 1946 Řádní posluchači N – Q inv. č. 257; ZS 1947–1948 Řádní posluchači L – O, inv. č. 281.

⁹ Archiv UK: Osobní spis Otakara Nahodila, inv. č. 510.

do SSSR. Zde studoval na východní fakultě Žďanovovy leningradské univerzity a následně na historické fakultě na též univerzitě.¹⁰

Během studia v SSSR měl však již rozpracovanou disertační práci s názvem *Ideologické přenesení společenského zřízení do živočišného světa v náboženských představách a přežitcích národů severní Eurasie*, v níž se zabýval původem a prvotními formami náboženské ideologie. Po úspěšném absolvování rigorózních zkoušek byl 28. ledna 1949 promován na doktora filozofie.¹¹

V SSSR byl již velmi ovlivněn marxisticko-leninskou ideologií, což se v následujících letech projevilo na ideologickém pozadí československého národopisu, později etnografie. V SSSR se věnoval otázkám obecné etnografie. V době studijního pobytu se zúčastnil práce ve Studentské vědecké společnosti při leningradské univerzitě, kde byl rok místopředsedou etnografického kroužku. Mimo jiné studoval při Institutu etnografie N. N. Miklucho – Maklaje, Museu antropologie a etnografie a Státním etnografickém muzeu v Leningradu. Během svého studia se setkal především s etnografem a tehdejší ředitelem Institutu etnografie Akademie věd SSSR S. P. Tolstovem, jehož knihu *Sovětská škola v národopise* přeložil a opatřil svou předmluvou.¹²

V roce 1949 se stal také jednou z nejdůležitějších osobností první celostátní národopisné konference, kde přednesl referát *Etnografie v socialistické společnosti a naše úkoly v údobí socialismu*. Přičemž tímto vystoupením se postavil do čela ideologizace oboru.

¹⁰ Archiv UK: Osobní spis Otakara Nahodila, inv. č. 510.

¹¹ Archiv FF UK, fond FF UK, Seznam rigorózních zkoušek nebo také Osobní spis Otakara Nahodila inv. č. 510. Disertační práce je pak uložena v Archivu UK, Fond FF UK, inv. č. 2390.

¹² TOLSTOV, S. P., *Sovětská škola v národopise*, Praha 1949.

Ovlivněn svým studiem v SSSR následně vydal roku 1950 brožuru s názvem *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*¹³, jež se stala vzorem a významným textem pro bádání v etnografii v padesátých letech. V textu vytyčil základní témata a úkoly národopisné vědy, které však budou nastíněny v dalších kapitolách práce.

Po návratu ze SSSR v září 1950 začal pracovat na filozofické fakultě, kde přednášel všeobecnou etnografii. Paralelně s tím spolupracoval s oddělením historie Československo-sovětského institutu. Později zde zastával pozici generálního tajemníka, z níž byl dva roky poté propuštěn.¹⁴ Následně byl jmenován členem redakce časopisu *Sovětská věda – historie* pro oblast etnografické vědy.

Od roku 1951 pracoval jako člen redakční rady časopisu *Český lid*. Dva roky poté se dostal do pozice hlavního redaktora *Československé ethnografie*, jehož vznik inicioval podle sovětského vzoru. Téhož roku začal přednášet, nejdříve jako odborný asistent a následně jako docent, dějiny prvobytné společnosti, obecnou a mimoevropskou etnografii na katedře etnografie a folkloristiky na Filozofické fakultě UK. Dne 31. března 1963 pak definitivně opustil půdu UK.¹⁵ Mezi lety 1963–1966 působil v Institutu pro vzdělávání dospělých v Praze.

V padesátých letech se Otakar Nahodil věnoval především studiu náboženství a dějinám prvobytně pospolného řádu, které jsou také předmětem diplomové práce. Nesporný je rovněž příspěvek k ukotvení národopisu na ideologické rovině. Jakožto hlavní vzor pro ostatní badatele, začal hned se svědomitou prací a rok co rok obohatil národopisnou bibliografii o nějaký zajímavý exemplář. Za zmínku stojí O

¹³ NAHODIL, Otakar, *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, Praha 1950.

¹⁴ Archiv AV ČR, Fond Československo-sovětský institut, Osobní spis Otakara Nahodila, kar. 6, inv. č. 42, sig. 031.

¹⁵ Archiv UK, Fond FF UK, Osobní spis Otakara Nahodila, inv. č. 510,

kultuře prvobytně pospolné společnosti, Jak vznikly náboženské pověry, O původu náboženství, České lidové pověry, Původ náboženství, Vznik náboženství a nespočet článků a studií vydaných v národopisných časopisech. Nahodilova činnost a dílo bude dále reflektována v druhé části diplomové práce.

2.2 Německá kariéra

Následně na základě Humboldtova stipendia odešel roku 1966 na studijní cestu do Německa, odkud se již nevrátil.

V letech 1966–1968 působil na univerzitě v Mainzu.¹⁶ Zároveň s tím přednášel sociologii a politologii na Pedagogické vysoké škole v Lörrachu a od roku 1970 národopis na Albert – Ludwigs Universität ve Freiburgu, kde působil od roku 1985 také na Pedagogické fakultě, zde byl jmenován řádným profesorem etnologie.¹⁷ Po odchodu do důchodu na přelomu let 1988–1989 zůstal na univerzitě ve Freiburgu jako emeritní profesor a člen zkušební komise u zkoušek ze sociologie.¹⁸ Kvůli zdravotním problémům, které jej stále více zužovaly, odjel následně roku 1993 do Milsu v Tyrolsku, odkud se vracel do Prahy, kde měl podstoupit operaci.¹⁹

Během svého působení v Německu se zabýval především otázkami teorie kultury. V monografiích *Kultur und Humanität. Prolegomena einer Theorie der Kultur*²⁰, *Menschliche Kultur und Tradition. Kulturanthropologische Orientierungen*²¹ a *Stimmen der*

¹⁶ KANDERT, Josef, *Čeští etnografové v zahraničí*, ČL, 1991, s. 14.

¹⁷ *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, sv. 1 Biografická část, heslo: Otakar Nahodil, Praha 2007, s. 154.

¹⁸ FILSER, Franz, *Tradition im Lichte der Soziologie. Nachruf auf Otakar Nahodil*, s. 36.

¹⁹ JEŘÁBEK, Richard, *Z Šavla Pavlem?*, *Národopisná revue* 1, 1998, s. 53.

²⁰ NAHODIL, Otakar, *Kultur und Humanität. Prolegomena einer Theorie der Kultur*, Bad Krozingen 1970.

²¹ NAHODIL, Otakar, *Kultur und Tradition. Kulturanthropologische Orientierungen*, Aschaffenburg 1971.

*Völker*²² se věnoval tradici, jako univerzálnímu procesu kultury a nově definované kulturní procesy. V posledních letech se pak opět věnoval výzkumům ve střední Asii a na Dálném východě.

Těsně před svou smrtí na vlastní náklad vydal spis *Totalitní hodnocení totality*, ve kterém rázným a osobitým způsobem vykreslil své postavení, jakožto oběť komunistického režimu v Československu, a ostře se vymezil vůči pohledu národopisných pracovníků na jeho osobu. Otakar Nahodil zemřel 4. prosince 1995 v Praze v důsledku srdečního selhání. Pohřben byl následně na Olšanských hřbitovech do rodinné hrobky.²³

Po své smrti se stal Otakar Nahodil pro etnografickou obec jakýmsi tabu, jež dosud nebylo kriticky zpracováno. Nalezneme zde několik studií, které se zabývaly dílčími problémy období padesátých let, avšak žádná z nich se nevěnuje komplexnější analýze díla a působení Otakara Nahodila v oboru etnografie. Tato skutečnost také vedla k sepsání této diplomové práce.

²² NAHODIL, Otakar, *Stimmen der Völker*, Freiburg 1988.

²³ JEŘÁBEK, Richard, *Z Šavla Pavlem?*, Národopisná revue 1, 1998, s. 53.

3 CELOSTÁTNÍ NÁRODOPISNÉ KONFERENCE

Národopisné konference z počátku padesátých let hrály ve vývoji národopisu velmi důležitou roli, proto ani v této práci nezůstanou opomenuty. Nastíněny budou celkem tři konference, které svou náplní přispěly k profilování národopisu pod ideologickým praporem. Právě Otakar Nahodil se těchto setkání účastnil a pomáhal tak prosazování sovětské etnografie na naše území.

3.1 První celostátní národopisná konference

První celostátní národopisná konference pořádaná Kopeckého Ministerstvem informací a osvěty se uskutečnila 29. a 30. ledna 1949 v Praze na půdě Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.²⁴ Celá konference se nesla v duchu ustanovení základních úkolů československé etnografické vědy. Účastníci konference deklarovali potřebu institucionálního a ideologického ukotvení národopisu. Primárním úkolem se pak stalo vystavit celkovou základnu národopisné vědy na znalostech marxismu-leninismu.²⁵ První celostátní národopisná konference zároveň uložila základní povinnost národopisné vědě a to, „*pomoc při utváření nové kultury, která bude socialistická obsahem, a národní svou formou.*“²⁶

Nutnost institucionální základny vykrystalizovala k požadavku vytvoření Československého národopisného svazu, jehož úkolem by bylo vybudování ústavů a jejich úkolů. Hlavní náplní práce Československého národopisného svazu pak bylo deklarováno zajistit neustálou spolupráci vědeckých i praktických národopisných pracovníků.²⁷

²⁴ I. celostátní národopisná konference, ČL, 1949, s. 44–45.

²⁵ NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav, J. V. Stalin a národopisná věda, Praha 1951, s. 84.

²⁶ Tamtéž, s. 92.

²⁷ I. celostátní národopisná konference, ČL, 1949, s. 45.

Během první národopisné konference byla všem účastníkům poskytnuta brožura od sovětského etnografa S. P. Tolstova *Sovětská škola v národopise* s předmluvou Otakara Nahodila, přičemž právě ze sovětské vědy si ta československá měla vzít příklad. Tím se toto dílo stalo jakýmsi ideologickým vodítkem pro národopisné pracovníky.²⁸

Na konferenci zazněly referáty obou táborů národopisných pracovníků. Marxistický kroužek zastupovali Otakar Nahodil a Jaroslav Kramařík, kteří se obraceli na zkušenosti sovětské etnografie v nutnosti pro pochopení etnografické práce při přechodu od kapitalismu k socialismu, dále pak Hana Rejchrtová referující o tradici lidového tance v jeho podstatě a vývoji a také Věra Kurzweilová, jež se věnovala lidovému výtvarnému umění a uměleckému průmyslu. Drahomíra Stránská se pak zabývala otázkami národopisné muzeologie. Na stranu marxistického kroužku se postavili rovněž zástupci slovenského národopisu Andrej Melicherčík a Soňa Kovačevičová - Žuffová, kteří poukázali na nutnost nového pojetí etnografického bádání. Naopak na druhé straně stál Karel Chotek se svým referátem *Praktické využití vědeckého studia národopisného materiálu*, který „nevyřešil problém uvedený v samotném názvu“ a Karel Plicka se svým referátem *Lidová píseň, tanec a tradice ve své podstatě a vývoji*, který „byl více méně vzdálen národopisu jako vědě“²⁹

Podle slov Otakara Nahodila „...první národopisná konference v Praze byla kritickým zlomem, mezníkem v dějinách naší národopisné vědy, označujícím první etapu v budování nové československé ethnografie, diametrálně se lišící od staré buržoazní národopisné vědy.“³⁰

²⁸ PETRÁŇOVÁ, Lýdia, *Lid, národ a český národopis v letech 1953–1963*, in: *Věda v Československu v letech 1953–1963*, Praha 2000, s. 308.

²⁹ NAHODIL, Otakar, *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, s. 72–73.

³⁰ NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav, *J. V. Stalin a národopisná věda*, s. 84.

3.2 Druhá celostátní národopisná konference

Druhá celostátní národopisná konference realizovaná katedrou národopisu a pravěku při UK se konala ve dnech 6. a 7. dubna 1952 v Praze z popudu Vládní komise pro zřízení ČSAV.³¹ Hlavní náplní konference bylo zhodnocení dosavadní práce a stanovení základních úkolů národopisu v budoucí Československé akademii věd. Významným se stalo ukončení stadia živelné terénní práce, předznamenané často osobním zájmem jednotlivých představitelů.³²

Primárním posláním však byla snaha ukotvit bádání v nově utvořených institucích s novým programem a s novými osobnostmi. To se odrazilo také v resoluci vydané účastníky konference, když požadovali vznik národopisného pracoviště v Praze s pobočkou v Brně. Pracoviště mělo být rozděleno na čtyři oddělení, a to Oddělení pro teorii, dějiny a všeobecný národopis, Oddělení české a slovenské etnografie, Oddělení folkloristiky, Oddělení dokumentace a bibliografie. Kromě zaštiťující vědecké instituce se konference zabývala také ukotvením muzejní práce, kde podle účastníků konference bylo nutné zaškolit a dovzdělat zaměstnance.³³

Celou konferenci zahájil tehdejší vedoucí katedry národopisu a pravěku prof. Otakar Pertold. Úvodní referát pak patřil Jaroslavu Böhmovi, který se věnoval úkolům a možnostem etnografie, jakožto součásti Akademie věd a zároveň vybídl vědecké pracovníky, aby uvažovali o zřízení etnografického kabinetu v rámci Československé akademie věd.³⁴

³¹ SKALNÍKOVÁ, Olga, *Il. národopisná konference*, ČL, 1952, s. 1.

³² PETRÁŇOVÁ, Lýdia, *Lid, národ a český národopis 1953–1963*, s. 308.

³³ *Resoluce II. celostátní národopisné konference*, ČL, 1952, s. 2.

³⁴ SKALNÍKOVÁ, Olga, *Il. celostátní národopisná konference*, s. 1.

Jak uvidíme v následujícím výčtu referátů, které na konferenci zazněly, většina z nich byla obrácena především ke kritice a opovrhujícímu postavení vůči „buržoazní vědě“.

Otakar Nahodil přednesl referát *Boj proti kosmopolitismu a některé současné úkoly československé etnografie*. Autor ve svém příspěvku zdůraznil, jak je důležitý boj proti kosmopolitismu právě v etnografii, kterou „buržoazní“ vědci právě tím, že ji nechápou jako vědu úzce spojenou s národním společenstvím, zavlékají do propasti beznárodnosti a dávají ji do služeb nejhlubší reakce.³⁵

Andrej Melicherčík se věnoval základním otázkám folkloristiky. Hlavním úkolem stanovil obrátit se na sovětské vědce a učit se z jejich zkušeností. Nutností pro všechny vědecké pracovníky se stalo studium prací Maxima Gorkého.

Dalšími referujícími byli Jaroslav Kramařík a Drahomíra Stránská, kteří se věnovali problematice terénního výzkumu. Hlavním úkolem terénních pracovníků bylo zmapovat proměny vesnice v průběhu budování socialismu. Nutno podotknout, často se stávalo, že celé výzkumy byly zmanipulovány a nehodící se výsledky významně zkresleny, aby se hodily oficiální ideologii. Národopisní pracovníci se tedy měli zabývat výzkumem družstevní vesnice, ale také průmyslovými oblastmi.³⁶

Účastníci konference si stanovili zásadu, „že všechna další práce bude založena na základech vědeckého světového názoru, aby naše národopisná věda pomáhala v boji proti kosmopolitismu, buržoaznímu

³⁵ SKALNÍKOVÁ, Olga, *II. celostátní národopisná konference*, s. 1.

³⁶ Tamtéž.

*nacionalismu a stala se platnou silou při uskutečňování socialismu v naší vlasti.*³⁷

V závěru resoluce, konstatovali národopisní pracovníci, že je nutné navázat užší spolupráci se sovětskými národopisnými institucemi a etnografy ze zemí lidových demokracií, že dosud tato iniciativa byla velmi slabá a neorganizovaná.³⁸

Druhá celostátní národopisná konference se nesla také v duchu různých osočování, kritiky a jiných napadání z celého spektra zúčastněných pracovníků. Příkladem za všechny může být Antonín Václavík, na němž nenechali ani nit suchou především dva blízcí spolupracovníci Otakar Nahodil a Jaroslav Kramařík.

Této kritice nebyl však vystaven pouze na konferenci, nýbrž v průběhu padesátých let na stránkách prací obou dříve jmenovaných.³⁹ Nahodil a Kramařík jej kritizovali za to, že stmeluje reakční metody, spojuje své migrační „theorie“ s „theoriemi“ současné hluboké reakční buržoazně-klerikální školy vídeňské, řídí se směrnicemi té „školy“, která se snaží „vyvrátit“ Morgana a Engelse. Celá kritika vycházela především z jeho pojetí etnografie, že se opíral o „antihistorické“ a „kosmopolitní“ pojetí etnografie. Od výše zmiňovaných byl nazván nejvýraznějším představitelem antihistorické tendence.⁴⁰ Podle sovětského vzoru kritizovali jeho užívání „teorie migrace“ inspirované kulturními okruhy kulturně-historické školy. Podle názoru sovětských etnografů byla difuzionistická škola zpátečnická a mylná. Dalším předmětem jejich kritiky bylo také užívání „funkčně-strukturalistických“ metod, kdy funkčně-

³⁷ SKALNÍKOVÁ, Olga, *II. celostátní národopisná konference*, s. 2.

³⁸ *Resoluce II. národopisné konference*, s. 2.

³⁹ JEŘÁBEK, Richard, *Antonín Václavík a (sebe)kritika*, ČL, 1991, s. 216.

⁴⁰ NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav, *Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a některé otázky současné ethnografie*, ČL, 1951, s. 14.

strukturalistická škola byla spojena se spoluprací s koloniálními, imperialistickými a rasistickými politickými systémy.⁴¹

Antonín Václavík přednesl na konferenci příspěvek na svoji obhajobu a sebekritiku.⁴² Jedním z hlavních vysvětlení, Václavíkových „chyb“ bylo především to, že „*nebyl obeznámen s teorií marxismu-leninismu, zejména historického materialismu*“.⁴³ Kromě toho se také distancoval od identifikace s některou z „reakčních“ teorií.⁴⁴ Kritice neunikli ani Karel Chotek či Karel Plicka.

Obě konference jsou označovány jako akt záměrné ideologizace oboru a jeho podřízení vládnoucím politickým strukturám.⁴⁵

3.3 Třetí celostátní národopisná konference

Třetí celostátní národopisná konference se odehrála ve dnech 21. až 23. října 1953 v Liblicích.⁴⁶ Na této konferenci byl již vidět značný posun od počátečního chaosu, který ve vědě panoval, k utvrzenému propagování ideologie. Základním úkolem této konference bylo zhodnocení dosavadní práce především pod nově vzniklou Československou akademií věd.

Setkání se neslo v duchu úzké spolupráce se sovětskými vědci. Na konferenci vystoupil se svým referátem Pavel Ivanovič Kušner

⁴¹ NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav, *Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a některé otázky současné ethnografie*, s. 14.

⁴² Referát byl následně otištěn v Českém lidu jako *Příspěvek k diskusi o některých otázkách naší ethnografie* ČL, 1952, s. 137–143.

⁴³ JEŘÁBEK, Richard, *Antonín Václavík a (sebekritika)*, s. 218.

⁴⁴ VÁCLAVÍK, Antonín, *Příspěvek k diskusi o některých otázkách naší ethnografie*, ČL, 1952, s. 137–143.

⁴⁵ PETRÁŇOVÁ, Lýdia, *Etnografie a folkloristika. Hledání společné cesty (1952–1953)*, in: *Etnologický ústav Akademie věd České republiky 1905–2005*, Praha 2005, s. 39.

⁴⁶ SKALNÍKOVÁ, Olga, *III. celostátní národopisná konference*, ČL, 1953, s. 241.

z Akademie věd SSSR o *Ethnografickém studiu současného vesnického způsobu života v SSSR*.⁴⁷

Druhý den konference pokračovala především příspěvkem Ludvíka Kunze, který se věnoval činnosti národopisných muzeí. Během druhého dne jednali národopisní pracovníci ve třech vědeckých skupinách: skupina pracovníků zabývajících se studiem současné vesnice, skupina pracovníků studujících způsob života a kulturu dělnické třídy, skupina pracovníků studujících různá témata dějin lidové kultury.⁴⁸

Na konferenci zazněly referáty Jaroslava Kramaříka, Karla Fojtíka, Jána Mjartana, kteří nastínili činnost pražského Kabinetu pro národopis, brněnského pracoviště a Kabinetu pro národopis slovenské akademie věd. Jaroslav Kramařík přiblížil činnost pražského kabinetu a zároveň shrnul terénní výzkumy na Horšovskotýnsku, Kladensku a výzkum lidové architektury. Dále pak představil dlouhodobé plány pražského kabinetu, studium života lidu a jeho kultury a vyzdvihl nutnost spolupráce všech institucí a odborníků při tomto výzkumu. Karel Fojtík se pak zabýval otázkami výzkumu průmyslových oblastí. Ve svém příspěvku rozebral poznatky z výzkumu na Rosicko - Oslavansku a vymezil metodologické a metodické otázky, kterými se musí terénní pracovníci při výzkumu zabývat. Referát Jána Mjartana pak shrnul dosavadní práci slovenského kabinetu v rámci výzkumu vesnice při přechodu k socialismu a výzkum způsobu života a kultury dělnické třídy.⁴⁹

Otakar Nahodil přednesl referát o expedici zabývající se výzkumem života ukrajinského obyvatelstva na východním Slovensku. V souvislosti

⁴⁷ Příspěvek byl následně otištěn v Českém lidu jako *Referát profesora Lomonosovy university Pavla Ivanoviče Kušnera na ethnografické konferenci v Liblicích 21. 10. 1953. Ethnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR, ČL, 1953, s. 245–251. Viz též v ruském originále ČE, 1954, s. 14–25.*

⁴⁸ SKALNÍKOVÁ, Olga, *III. národopisná konference*, s. 241.

⁴⁹ Tamtéž.

s tím upozornil účastník expedice akademický malíř Hapák, zástupce Ukrajinského kulturního svazu, že je důležité podporovat kulturní rozvoj ukrajinského obyvatelstva. Ján Podolák pak oba příspěvky doplnil referátem o metodologii a metodice výzkumu podle slovenského kabinetu. Rozebíral otázky výběru místa, délky výzkumu, rozsahem zkoumané oblasti, složení a metodou práce kolektivu a jejím hodnocením.⁵⁰

Jak již bylo zmíněno, diskuzí se účastnil také Pavel Ivanovič Kušner, která nastínil problémy a nedostatky československé etnografie a představil možná řešení pro zlepšení kvality národopisné vědy. Tím se definitivně dostala československá etnografie pod silný vliv etnografie sovětské. Primárním problémem československé etnografické vědy, které Kušner identifikoval, bylo především to, že si podle něj českoslovenští etnografové vytyčují větší úkoly, které jsou schopni zvládnout. Hlavní omyl pak viděl v tom, že českoslovenští etnografové mechanicky uplatňují zkušenosti a metody práce sovětských etnografů. Hlavním důvodem chybné práce vytyčil rozdílný stupeň vývoje obou společností, tudíž nelze aplikovat stejné výzkumné metody. Svými připomínkami dopomohl Kušner československým etnografům zvolit „správný směr“ svého bádání.⁵¹

Ve skupině zabývající se průmyslovými oblastmi diskutovali pracovníci, kteří se účastnili výzkumu na Kladensku, Rosicko – Oslavansku a na Slovensku v Žakarovcích. Oldřich Sirovátka nastínil průběh výzkumu brněnského pracoviště na Rosicko – Oslavansku a jaké byly výsledky jejich práce. Následně pak byla rozebrána problematika Kladenska, kde se Vratislav Vycpálek, Stanislav Petira, Josef Spilka a Eva Vrabcová věnovali písním, poezii a příslovím. Posléze vystoupil

⁵⁰ SKALNÍKOVÁ, Olga, *III. národopisná konference*, s. 241.

⁵¹ PETRÁŇOVÁ, Lýdia, *Lid, národ a český národopis v letech 1953–1963*, s. 309.

Antonín Robek, jenž nakonec nastínil nutnost propojení a spolupráce etnografie s folkloristikou a historií. Další den vystoupila Olga Skalníková s výzkumem na Kladensku, kdy deklarovala hlavní cíl vydání monografie o způsobu života a kultuře dělníků v kladenské průmyslové oblasti v dějinném vývoji.⁵²

Také v této skupině představil P. I. Kušner připomínky ke studiu československých etnografů. Ve svém příspěvku představil význam postavení projektu a výběru objektu. Varoval před tím, že průmyslové oblasti mohou být různého charakteru a proto mají způsob života rozdílný. Úkolem etnografa pak stanovil proces formování dělnického hnutí, přičemž zdůraznil, že je nutné, aby se etnograf držel historického vývoje, který stávající stav velmi ovlivňuje.⁵³ Zároveň doporučil etnografům, aby studovali především proměny vesnické kultury ovlivněné kolektivizací zemědělství a nepromeškat tuto jedinečnou a neopakovatelnou příležitost.⁵⁴

V sekci dějin lidové kultury byla rozdělena do čtyř podskupin. První skupina se věnovala dějinám lidové kultury, druhá lidové architektuře, třetí lidovým krojům a čtvrtá dějinám české lidové písně.

Po třetí celostátní národopisné konferenci můžeme pozorovat tematickou proměnu studia národopisu. Předmětem studia se staly revoluční prvky v lidové kultuře, projevy třídní diferenciacce a třídního boje. Držitelem výsadní pozice převažoval venkovský a městský proletariát. Nevědeckými tématy byly označeny studie lidových krojů, o něco méně nežádoucími se staly oblasti výzkumu lidového umění, studium agrárních zvyků. Témata jako duchovní kultura nebo lidová zbožnost byla na okraji vědeckého zájmu.

⁵² SKALNÍKOVÁ, Olga, *III. celostátní národopisná konference*, ČL, 1953, s. 242.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ *Etnologický ústav Akademie věd 1905–2005*, s. 44

Třetí celostátní národopisná konference zakončila obecné ustavování národopisné práce. Od té doby se konaly pouze specializované konference jednotlivých podoborů a pracovišť. Za zmínku stojí například Celostátní folkloristická porada konaná v listopadu 1955.

3.4 Shrnutí

Během padesátých let se konaly celkem tři významné národopisné konference, které napomohly k profilování nové vědy pod ideologicko-politickým vlivem. V průběhu těchto konferencí se národopisní pracovníci snažili najít a deklarovat základní úkoly nově formující se etnografie.

Na těchto setkáních lze pozorovat výrazný posun na poli bádání. První národopisná konference se nesla ve znamení rozděleného vědeckého spektra, kdy se na ní sešli jak představitelé předválečné vědy, tak představitelé nově nastupující marxistické vědy. Zároveň byl vznesen požadavek institucionálního a ideologického ukotvení oboru. Druhá konference na první navázala především tím, že probíhala v atmosféře dobového osočování vůči nemarxistickým badatelům, avšak nakonec se etnografové alespoň shodli na ustavení nové instituce v rámci vznikající ČSAV. Nejvyzrálejší pak byla třetí národopisná konference, která již nastavila jasný směr a to podle sovětské etnografie. Výrazně tomu napomohl P. I. Kušner, sovětský etnograf, jenž na konferenci vystoupil s referátem a radil československým vědcům, jak úspěšně postupovat při budování socialismu. Od této chvíle začala národopisná věda pracovat pod sovětským praporem.

4 ZÁKLADNÍ ÚKOLY NÁRODOPISNÉ VĚDY

Po vítězství komunistické strany v únoru 1948 nastala změna nejen na poli politickém, ale i vědeckém, kde se rozpoutala vlna sovětizace napříč celým spektrem pod vlivem marxisticko-leninského paradigmatu. Také národopis byl zařazen mezi společenské vědy, které měly podpořit plánovací kulturní politiku státu. Jak dobře konstatovali autoři porevolučního příspěvku pro zhodnocení národopisu po roce 1948, je více než pochopitelné, že národopis byl takovou mírou ovlivněn ideologií. Vždyť je to obor do jisté míry politického charakteru, jelikož studuje historický vývoj způsobu života a kultury nejpočetnější části kteréhokoliv etnického společenství.⁵⁵

Především právě Otakar Nahodil se velmi výrazně zasloužil o ustanovení základních úkolů a metod československé etnografické vědy. Při rozklíčování základních úkolů bylo nutné vycházet především z díla *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, ale také z práce *J. V. Stalin a národopisná věda*. Zde Otakar Nahodil vymezil etnografii jako „*samostatnou historickou disciplínu, zabývající se pomocí své specifické metodiky zvláštnostmi kultury a způsobu života jednotlivých etnických a národních společenství, počínajíc kmenem a končíc socialistickým národem, zkoumající otázky původů a historických vztahů těchto společenství. Předmětem etnografického výzkumu je konkrétní etnické společenství v historickém procesu svého utváření a vývoje*“⁵⁶

O prosazování marxistické etnografie se zasadil především marxistický kroužek⁵⁷ národopisných pracovníků především při Univerzitě

⁵⁵ Příspěvek k vývoji české etnografie a folkloristiky a Národopisné společnosti československé při ČSAV po únoru 1948. Zpráva pracovní skupiny NSČ pro valné shromáždění NSČ v Boskovicích v říjnu 1990. Národopisný věstník československý, VIII (50), 1991, s. 5–35.

⁵⁶ NAHODIL, Otakar, *Za nové pojetí národopisné vědy*, ČL, 1951, s. 55.

⁵⁷ Členská základna podle PETRÁŇOVÁ, L., *Lid, národ a český národopis v letech 1953–1963*, s. 307.

Karlově. Jejich hlavním úkolem bylo „*studovat marxismus-leninismus a jeho pojetí národopisné vědy*“.⁵⁸ Jedním z úkolů etnografů bylo poznat Engelsovo dílo *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* a *Vývoj kapitalismu v Rusku* od V. I. Lenina a také dílo *Marxismus a otázky jazykovědy*, které mělo být příruční knihou každého etnografa.⁵⁹ Právě marxismus-leninismus byl základem pro chápání etnografie jako vědy historické.

Josef Kandert a David Scheffel vymezili čtyři ústřední osobnosti, které se měly postarat o přetransformování vědy.⁶⁰ Otakar Nahodil a Jaroslav Kramářik si stanovili cíl předat svým kolegům znalosti ohledně pokrokovosti sovětské vědy a nutnosti postupovat právě podle sovětského vzoru. Třetí osobností byla Hana Rejchrtová, která se soustředila na lidský rozměr československo-sovětské spolupráce. Zabývala se především materiální kulturou, jejíž systém muzeologie převzala, jak jinak než od sovětského vzoru. Jednou z nejdůležitějších rolí, při kontrole ideologizace národopisné vědy, bezpochyby sehrála Olga Skalníková, která byla postavena do čela nejvlivnějšího a nejstaršího oborového periodika Českého lidu. Hned v prvním ročníku deklarovala novou cestu tohoto periodika.⁶¹ Podrobněji se národopisným tiskem bude práce zabývat v další kapitole. Ovlivnění marxismem-leninismem, stanovili si národopisní pracovníci následující povinnosti. Cílem této kapitoly bude nastínit hlavní úkoly a zároveň jakási reflexe plnění úkolů v padesátých letech.

⁵⁸ NAHODIL, Otakar, *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, s. 71.

⁵⁹ NAHODIL, Otakar, KRAMÁŘIK, Jaroslav, *Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě*, s. 16.

⁶⁰ KANDERT, SCHEFFEL, *Politika a kultura v české etnografii*, in: *Česká etnologie 2000*, Praha 2002, s. 215.

⁶¹ SKALNÍKOVÁ, Olga, *Za nový český lid*, s. 1.

4.1 Zhodnocení stavu bádání a kritika buržoazní etnografie

Prvním a stěžejním úkolem národopisné vědy se stalo kritické zhodnocení dosavadního stavu bádání. Etnografie se začala úzce vymezovat vůči „buržoazní vědě“, především z období první republiky.⁶² Etnografové se tak věnovali historiografii vědy, jejímž základem bylo nastínit vývoj a počátky oboru. Důraz pak byl kladen na do té doby „opomíjená“ díla předchůdců národopisné vědy Pavla Josefa Šafaříka, Karla Jaromíra Erbena, Josefa Mánese nebo Boženy Němcové.⁶³ Vrcholným dílem předválečného období podle marxistické vědy bylo považováno dílo Lubora Niederla *Slovanské starožitnosti*, jakožto nástupce P. J. Šafaříka. Tímto významným badatelem, podle národopisců padesátých let, byl ukončen „pokrokový“ vývoj vědy.

Největší hříchem buržoazní etnografie byla politická angažovanost. Otakar Nahodil s Jaroslavem Kramaříkem charakterizovali národopisnou vědu jako „*služku a obhájce kapitalistického řádu*“.⁶⁴ „Buržoazní“ věda byla podle nich pouze nástrojem pro uplatňování ideologie.

Hlavní osobností, jež byla podrobena kritice nově se formující vědy, se stal Karel Chotek a jeho „*škola silně podbarvená buržoazním nacionalismem*“.⁶⁵ Chotkova škola byla kritizována za omezenost tématu pouze na český a slovenský lid a jeho kulturu, českou a slovenskou vesnici a hlavně lidové umění. Výraznou výtkou se stalo „zamlčování“ třídního boje, kdy hlavní postavou vesnické kultury byl považován bohatý sedlák. Na druhou stranu v této národopisné škole chyběly otázky obecné etnografie. Dalším kalným bodem buržoazní etnografie bylo její

⁶² NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav, *J. V. Stalin a národopisná věda*, s. 84.

⁶³ Za zmínku stojí série článků Jaroslava Kramaříka *Práce Boženy Němcové o Chodsku a její význam v dějinách našeho národopisu*, který tak zhodnotil dílo Boženy Němcové a její vliv na československý národopis. Dalším příkladem lze uvést článek Olgy Skalníkové *Karel Jaromír Erben – národopisec a folklorista*, obojí uveřejněno v Českém lidu ročník 1951.

⁶⁴ NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav, *J. V. Stalin a národopisná věda*, s. 81.

⁶⁵ NAHODIL, Otakar, *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, s. 70.

nacionalistické zaměření. I zde se propojila s politikou a byla využívána pro politickou praxi v rámci ustavování československého národa. A třetím, posledním bodem byl chaos v teoretických a metodologických, ovlivněný reakčními idejemi kosmopolitismu, antihistorismu a formalismu.

V návaznosti na tuto kritiku byly nastaveny úkoly nové ustavující vědy. Etnografie se samozřejmě musela obrátit na dialektický materialismus a třídní pojetí svého studia, jakožto hlavní metodologický rámec celé vědy. Tím se obrátila na učení marxismu-leninismu. Metodologie marxismu-leninismu se odrazila v národopisné vědě právě důrazem na historismus, což znamenalo studium předmětů, událostí a jevů v jejich vzniku, vývoji a zániku v souvislosti s konkrétními historickými podmínkami.⁶⁶ Poznání tohoto světového názoru měli dosáhnout pomocí vzoru sovětské etnografie, což deklaroval Otakar Nahodil:

„Máme - li správně pochopit marxisticko-leninský výklad jednotlivých jevů, spadajících do oblasti etnografie, můžeme dosáhnout úspěchu především tehdy, budeme - li se opírat o bohatou zkušenost sovětské etnografické vědy. Je třeba jíti dále, analysovat sovětské vědecké práce a učit se od sovětských etnografů komplexnímu studiu jednotlivých jevů na základě metody historického materialismu.“⁶⁷

Od buržoazní vědy se vymezila také novým užitím pojmosloví, kdy dosud užívaný pojem národopis byl nahrazen pojmy etnografie a folkloristika, a jasné oddělení slovesné, hudební a taneční složky proti složce materiální.⁶⁸

⁶⁶ NAHODIL, Otakar, *Za nové pojetí národopisné vědy*, ČL, 1951, s. 55.

⁶⁷ NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav, *J. V. Stalin a národopisná věda*, s. 87–88.

⁶⁸ PETRÁŇOVÁ, Lýdia, *Lid, národ a český národopis v letech 1953–1963*, s. 318.

4.2 Lidová kultura

Dalším úkolem národopisu bylo stanoveno vědecky zpracovat bohatství lidové kultury, jehož základem bylo studovat lidové umění v souvislosti s hospodářským a společenským vývojem. Lidová kultura podle teoretiků marxismu-leninismu vycházela z lidové tradice a byla jedním ze základních pilířů kultury národní. Na rozdíl od integrující národní kultury byla lidová kultura s ohledem na své nositele jako příslušníky různých generačních, profesních, sociálních, institucionálních skupin, označována souslovím integračně-diferenciační.⁶⁹ Tak jako samotnou vědu, měli národopisci očistit také lidové tradice od buržoazních přežitků, které bránily rozvoji lidové kultury. Předmětem studia se měla stát také lidová architektura, kdy největší pozornost byla věnována především kulturním domům, které se staly centrem kulturního rozvoje.⁷⁰

Etnografové studující lidovou kulturu pro ni vymezili tři základní charakteristické prvky: pokrokové umění a kultura vyjadřující zájmy pracujícího lidu, kulacké umění a kultura, vzniklé jako nadstavba kapitalistických výrobních vztahů, vyjadřující lidu cizí a importované názory, zneužívající lidové formy k propagaci buržoazní kultury a ideologie, zesměšňující pokrokové tendence lidu, a přežitky starého obřadního umění a kultury spjatého obsahově s protivědeckým názorem lidu na přírodu a společnost, s předkřesťanskou religiozitou.⁷¹

Tak jako u ostatních témat měli se národopisní pracovníci věnovat historickému poznání lidové kultury. Ve spolupráci s historií a archeologií měli studovat vývoj lidové kultury a jednotlivé přežitky z dob starších.

⁶⁹ RUBEŠ, Zdeněk, *Marx - leninský národopis. Ideologický základ československé poválečné etnografie*, Dějiny a současnost, 2011/2, s. 15.

⁷⁰ Tamtéž, s. 24.

⁷¹ FOJTÍK, Karel, *K otázce charakteru lidové kultury*, ČL, 1952, s. 31.

Důležité však bezesporu bylo spojení taktéž s jazykovědou, antropologií či kulturními dějinami.

Během padesátých let byly studovány rozličné prvky lidové kultury od folkloru (próza, poezie, pranostiky, hudba, písně, tanec a další) až po hmotnou kulturu (architektura, způsob bydlení, odívání). Mezi hlavní představitele studia lidové kultury patřili především Jaromír Jech, Oldřich Sirovátka, Vilém Pražák, Vladimír Scheufler, Drahomíra Stránská či Emanuel Baláš, kteří pravidelně informovali o výsledcích své práce především na stránkách *Českého lidu* nebo *Československé ethnografie*. Výzkumy realizované v padesátých letech vykrystalizovaly do jednotného díla *Československá vlastivěda - Lidová kultura*⁷² vydaného v roce 1968.

Studium tradiční lidové kultury bylo v padesátých letech odsunuto do pozadí, když se objevila pro etnografy atraktivnější skupina obyvatel a to dělnictvo. Na vesnici pak měl být studován nový prvek a to proměna vesnice na cestě k socialismu.

4.3 Studium vesnice na cestě k socialismu

Zcela novým úkolem si stanovila ethnografie studium české a slovenské vesnice na cestě k socialismu. Národopisní pracovníci, tak měli studovat i „přežitky minulosti“ v kultuře tehdejšího lidu, i složitý proces transformace celé kultury a způsobu života na vesnici v údobí lidové demokracie.⁷³ Vedle československého lidu, neměla ethnografie opomíjet také národnostní menšiny. Tuto povinnost vystihuje následující odstavec:

„Zapojujeme se plně do služeb výstavby socialismu, a proto si klademe jako hlavní úlohu v oblasti ethnografie Čechů a Slováků prostudovat pomocí široce založené terénní práce současnou kulturu a způsob života

⁷² *Československá vlastivěda, díl III. Lidová kultura*, Praha 1968.

⁷³ NAHODIL, Otakar, *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, s. 76.

*našeho lidu jak vesnice, tak i města, podle možnosti zachytit a důsledně historicky vyložit přežitky minulosti a systematicky sledovat grandiosní historický proces v našich dějinách - proces přetváření kultury a způsobu života našeho lidu na cestě k socialismu.*⁷⁴

Etnografové se tak měli věnovat utváření nové kultury na cestě k socialismu. Jaroslav Kramařík neopomněl zdůraznit, že pokud chce etnograf poznat současnou kulturu, je nutné se obrátit do minulosti a nejprve zmapovat její vývoj. Zároveň vymezuje nové metody výzkumu, kdy konstatovali, že dosavadní krátkodobé výzkumy jsou nedostačující a je nutné zavést nové dlouhodobé výzkumy, které by trvaly minimálně dva roky.⁷⁵

Marxistická etnografie vytýkala buržoazní vědě, že dosud nebyl nikdo, kdo by studoval vesnici a vývoj její kultury, jelikož mu chyběla teorie historického materialismu. Této vědě vytýkala, že neřešila problémy a otázky vývoje lidové kultury. Vytýkala, že národopisci studovali pouze nejstarší dochované společenské formy, nejstarší doklady hmotné kultury. Hlavním předmětem kritiky pak bylo, že všechny problémy studovali odtrženě od vývoje vesnice a především současného života.⁷⁶

V přerodu vesnice k socialismu proběhlo několik změn, které tak umožnily národopiscům nové pole bádání. Jedním z úkolů etnografie se stalo určit a charakterizovat roli „vesnického boháče“, určení třídních

⁷⁴ NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav, *J. V. Stalin a národopisná věda*, s. 92.

⁷⁵ KRAMAŘÍK, Jaroslav, *K některým otázkám národopisného výzkumu družstevní vesnice*, ČL, 1952, s. 4.

⁷⁶ SKALNÍKOVÁ, *Budování socialismu na vesnici a několik národopisných otázek*, ČL, 1951, s. 23.

rozdílů a studium třídních bojů na vesnici. Toho měli dosáhnout studiem hmotné kultury, lidové slovesnosti a lidového umění.⁷⁷

I když se při studiu proklamovala marxistická metodologie, při výzkumech vesnice se o ní mluvit nedá. Většina badatelů vycházela svými metodami a postupy z buržoazních vědců. Výzkumy se snažily poukazovat na úspěchy kolektivizace zemědělství nebo poukazují na archaické jevy, které při proměně vesnice mizí, marxistickou koncepci tak lze pozorovat spíše až v textu samotného výstupu z výzkumu. Z odborné stránky jsou studie na nízké úrovni, avšak mají velkou dokumentární hodnotu. Výzkumy mají spíše záchranný charakter, protože se snaží zachytit stav tradiční lidové kultury v padesátých letech.⁷⁸

Výrazným příspěvkem ke studiu vesnice při přechodu k socialismu se staly studie a referát P. I. Kušnera, jenž zazněl na III. celostátní etnografické konferenci. Ve svém referátu se věnoval zhodnocení dosavadní práce sovětských etnografů. Hlavním problémem sovětských etnografů bylo, že materiál studovaný při terénních výzkumech nebyl zjišťován, ale pouze konstatován, když publikované studie obsahovaly neúplné informace bez vědeckých zhodnocení.⁷⁹ Základním pomocníkem při studiu vesnice měly být studie publikované v časopise *Sovětskaja ethnografija*.⁸⁰

Základem etnografického výzkumu vesnice bylo vlastní zúčastněné pozorování, přičemž, jak P. I. Kušner zdůraznil, je důležité využít všechny dostupné prameny, které mu pomohou při získávání všech důležitých

⁷⁷ SKALNÍKOVÁ, *Budování socialismu na vesnici a několik národopisných otázek*, s. 24.

⁷⁸ HANZL, Zdeněk, HRNÍČKO, Václav, *Národopisný výzkum české vesnice - možnosti a omezení*, Národopisné informácie, 1992/2, s. 9.

⁷⁹ KUŠNER, P. I., *O etnografickém studiu kolchozního rolnictva*, ČL, 1952, s. 118.

⁸⁰ KRAMAŘÍK, Jaroslav, *K některým otázkám národopisného výzkumu družstevní vesnice*, s. 3.

informací, proto také byla etnografie proklamována jako věda historická, jelikož bylo nutné obrátit se do minulosti.⁸¹

Mezi přední představitele národopisného studia vesnice patřili: Olga Skalníková, V. Hasalová, Emanuel Baláš, Jaroslav Kramařík, Vladimír Scheufler. Mezi hlavní oblasti výzkumu pak patřily Horšovskotýnsko, Slezsko, Valašsko a také Slovensko. Během padesátých let ubývá studium socialistické vesnice a do středu pozornosti se dostává perspektivnější pracující vrstva horníků a dělníků z průmyslových oblastí.

4.4 Studium dělnictva

Do čela skupiny badatelů, kteří se zabývali studiem, dělnictva můžeme bezpochyby a oprávněně zařadit Olgu Skalníkovou. Výzkumy byly prováděny historicko-komparativně s důrazem na sledování sociokulturních změn při přechodu od tradiční společnosti k moderní, tematicky byly sledovány stejné otázky jako u předválečného národopisu jako dělnická píseň, poezie, strava a bydlení.⁸²

I přesto, že se marxistická etnografie silně vymezovala vůči předválečnému národopisu, jsou zde patrné metodicky podobné tradice pouze přenesené z prostředí vesnického do prostředí průmyslového.⁸³ Hlavními postavami však, kde bychom si mohli představit tradičního dělníka, se stali především horníci a hutníci a jejich kultura. Výběr této skupiny pracujících nebyl zcela náhodný, nýbrž zcela oprávněný, vzhledem k tomu, jak se v této době Československo orientovalo po

⁸¹ KUŠNER, P. I., *Ethnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR*, ČL, 1953, s. 245.

⁸² WOITSCH, Jiří, *Kam zmizela etnografie dělnictva*. Český časopis historický, 2012, s. 699.

⁸³ Tamtéž.

vzoru Sovětského svazu především na rozvoj těžkého průmyslu a hornictví.⁸⁴

Předmět studia kultury horníků zahrnoval studium způsobu života, a kultury horníků, jejich obydlí, oděvu, jídla, výrobních nástrojů, studium života ve společnosti a v rodině a jiné.

Úkolem etnografů bylo „soustředit se na prozkoumání způsobu života horníků, shromáždit doklady o tom, jak žili, pracovali a tvořili, jak se podíleli na národním životě v minulosti i přítomnosti, jaký byl jejich přínos našemu kulturnímu životu. Vysledovat pokrokové tradice, ve kterých jsou kořeny jejich uvědomělého postoje v třídním boji.“⁸⁵

Základem studia dělnictva byl terénní výzkum, zároveň s archivním výzkumem a studiem literatury. Pro pochopení současného života horníků bylo potřeba pochopení materiálního vývoje života.

Jak již bylo zmíněno, jednou z hlavních postav etnografie dělnictva bezpochyby byla Olga Skalníková a její badatelské zaměření na Kladensko.⁸⁶ Dalším „revírem“ podrobovaným studiu v padesátých letech pod odborným dohledem O. Sirovátky a K. Fojtíka, ale na Moravě, bylo Rosicko - Oslavansko.⁸⁷ Z obou těchto výzkumů pravidelně vycházely zprávy ve dvou hlavních etnografických periodikách, *Český lid* a *Československá etnografie*.⁸⁸

⁸⁴ KANDERT, SCHEFFEL, *Politika a kultura v české etnografii*, s. 15.

⁸⁵ SKALNÍKOVÁ, Olga, *K otázce a studiu kultury a způsobu života českých a slovenských horníků*, ČE, 1953, s. 155–156.

⁸⁶ Z výzkumu vzešla monografie: OLGA SKALNÍKOVÁ, *Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*, Praha 1959. Dále vycházely rovněž články: SKALNÍKOVÁ, Olga, *Příspěvek ke studiu dělnického obydlí na Kladensku*, ČE, 1954, s. 219–234.

⁸⁷ FOJTÍK, Karel, SIROVÁTKA, Oldřich, *Rosicko - Oslavansko: život a kultura v kamenouhelném revíru*, Praha 1961.

⁸⁸ Více: SKALNÍKOVÁ, Olga, *Výzkum průmyslových oblastí*, ČL, 1953, s. 192; SKALNÍKOVÁ, Olga, *Národopisný výzkum kladenské průmyslové oblasti*, ČL, 1953, s. 234–235; SIROVÁTKA, Oldřich, *Za dělnickou písní na Oslavansku (Z výsledků a zkušeností folkloristického výzkumu na Rosicko - Oslavansku v roce 1953*, ČL, 1954, s. 4–11.

4.5 Jednotná metodologie a teorie

Marxistická etnografie kritizovala „buržoazní“ etnografii za její teoretickou a metodologickou roztříštěnost, přičemž jí z toho vyplynul další úkol a to ustavení jednotné metodologie a teorie, přičemž měla vycházet z terminologie sovětské vědy. Z toho vyplynul boj o názvosloví v oboru. Nejdříve byl používán pojem národopis jako nadřazený, v průběhu diskusí se do popředí dostává etnografie. Tento pojem byl užívaný jako jediný správný, samozřejmě podle sovětského vzoru.

Otakar Nahodil vymezil ve své studii základní definici národopisu a etnografie. *„Termín ‚ethnografie‘, jímž označujeme svůj vědní obor, vznikl ze dvou řeckých slov, totiž ‚ethnos‘ (což znamená ‚lid‘, respektive ‚národ‘) a ‚grafein‘ (což znamená ‚psátí‘). V českém jazyce slovo ethnografie odpovídá termínu ‚národopis‘, vytvořenému Josefem Jungmanem, nebo termínu ‚lidopis‘ užívanému v poslední době dosti zřídka. Termín ‚národopis‘ se však mnohdy užívá v daleko širším významu než samotné označení ‚ethnografie‘.“*⁸⁹

Zároveň se etnografie vymezuje úzce vůči folkloristice. Do této doby byla silně provázána a často brána jako synonymum. V padesátých letech pak dávají důraz na oddělení těchto dvou vědeckých disciplín a jejich předmětu výzkumu. Folkloristika je definována jako „věda o slovesné lidové tvorbě spadající do oblasti věd literárních“.⁹⁰ Na to, jak velký důraz byl kladen na rozdělení těchto dvou disciplín, ještě větší byl kladen na jejich vzájemnou spolupráci. Folkloristika má pro etnografii zásadní význam především ve studiu etnogeneze.

⁸⁹ NAHODIL, Otakar, *Za nové pojetí národopisné vědy*, s. 52.

⁹⁰ NAHODIL, Otakar, *Za nové pojetí národopisné vědy*, s. 57.

4.6 Institucionální ukotvení

Zároveň bylo nutné institucionálně ukotvit novou vědu. „K dosažení uvedených úkolů bude nutné vyškolení nových kádrů národopisných pracovníků na základě pokrokového socialistického světového názoru, jakož i vybudování badatelských národopisných ústavů. Předpokladem k výchově nových kádrů je správně pojatá reorganizace národopisného studia na vysokých školách“⁹¹ Národopisní pracovníci nenechali nic náhodě a již od první národopisné konference se formovaly požadavky na vytvoření ústředního ústavu, který by měl pod kontrolou národopisnou činnost. Při vzniku ČSAV tak bylo jasné, že národopisná věda si svůj vlastní ústav také ustaví. Nově formující se věda tak získala oporu, jak v Katedře národopisu, tak v nově vzniklém Ústavu pro etnografii a folkloristiku při ČSAV.

4.6.1 Ústav pro etnografii a folkloristiku při ČSAV

Ústav pro etnografii a folkloristiku vznikl 1. ledna 1954 sloučením Kabinetu pro národopis⁹² a Kabinetu pro lidovou píseň. Do čela ústavu se dostal Josef Stanislav. Zástupcem ředitele v oddělení etnografie se stal Jaroslav Kramařík, v oddělení folkloristiky pak Jiří Horák. Vědeckou radu nově vzniklého ústavu tvořili Karel Fojtík, Jiří Horák, Jaroslav Kramařík, Ján Mjartan, Otakar Nahodil, Otakar Pertold, Karel Plicka, Jan Racek, Olga Skalníková, Josef Stanislav, Drahomíra Stránská, Stanislav F.

⁹¹ NAHODIL, Otakar, *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, s. 76.

⁹² Kabinet pro národopis vznikl již v roce 1952, k ČSAV byl přičleněn v lednu 1953. Požadavky na vytvoření této instituce vyplynuly především z rezoluce druhé etnografické konference, na které se vymezila podoba nově vzniklého kabinetu. V kabinetu mělo působit deset odborných pracovníků, z nichž tři měli být v Brně, a zároveň zde měli vychovávat tři aspiranty. Více: PETRÁŇOVÁ, Lýdia, *Etnografie a folkloristika. Hledání společné cesty(1952–1952)*, in *Etnologický ústav AVČR 1905–2005*, s. 39–40.

Svoboda, Vilém Pražák a Antonín Sychra. Tajemnicí ústavu se stala Iva Heroldová.⁹³

Národopisní pracovníci vytyčili základní strukturu nově vzniklého ústavu. ÚEF měl být rozdělen na dva základní bloky, z nichž každý byl rozdělen dále na jednotlivé sektory. Oddělení pro etnografii mělo obsahovat sektor etnografie Čechů a Slováků, sektor pro etnografii Slovanů a sektor pro všeobecnou a cizokrajnou etnografii. Oddělené folkloristiky pak mělo být složeno ze sektoru lidové slovesnosti, sektoru lidové písně a hudby a sektoru lidového tance. Pojítkem pro tyto dva sektory se měly stát čtyři zájmové skupiny, které měly vzniknout napříč oběma sektory. Skupina teorie a metodiky, skupina pro výzkum průmyslových oblastí, skupina pro výzkum zemědělských oblastí, skupina pro studium dějin způsobu života a kultury našeho lidu se tak měly stát hlavními nástroji úzké spolupráce. Nutno však podotknout že tato požadovaná struktura byla sice v padesátých letech schválena, nikdy však nevešla v platnost. Ústav se nadále vyvíjel podle aktuálních projektů a řešených problémů.⁹⁴

Zaměstnanci ústavu se snažili pokračovat v ustavování vědy na úkolech a posláních definovaných na národopisných konferencích konaných na počátku padesátých let. Hlavními oblastmi, které měli studovat, byly deklarovány výzkum současného způsobu života a kultury českého lidu v průmyslových oblastech a na družstevní vesnici. Ústav zaštiťoval probíhající výzkumy průmyslových oblastí Kladenska, Rosicko - Oslavanska a Žďárska. Zároveň byly rozvedeny výzkumy dosídleneckého pohraničí. V hlavních tématech, kterými se zabýval ÚEF lze pozorovat tematickou proměnu oboru národopis. Ovlivněn vládnoucí ideologií,

⁹³ PETRÁŇOVÁ, Lýdia, NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Ústav pro etnografii a folkloristiku. Léta padesátá a šedesátá*, in: Etnologický ústav AVČR 1905–2005, s. 45.

⁹⁴ PETRÁŇOVÁ, Lýdia, *Etnografie a folkloristika. Hledání společné cesty(1952–1952)*, s. 43.

obracel se hlavní vědecký zájem na revoluční prvky v lidové kultuře, projevy třídní diferenciacce a třídního boje. Za zbytečná a neplnohodnotná pak byla označena témata týkající se lidové kultury.⁹⁵

4.7 Shrnutí

Co se týče plnění základních úkolů národopisné vědy, počínali si vědečtí pracovníci velmi dobře a svědomitě. V rámci kritiky dosavadního bádání a vymezení se vůči „buržoazní vědě“, měli etnografové zcela jasno. Mnohdy však jejich práce působí velmi chaoticky. Marxističtí badatelé velmi často kritizovali dosavadní práci, avšak málokdy najdeme a zmínku o tom, jak vše napravit. Hlavními osobnostmi, jež se staly terčem kritiky, byli Karel Chotek a Antonín Václavík.

Během padesátých let vznikla nová pole působnosti vědců, a to studium vesnice na cestě k socialismu a studium dělnické kultury. Tato dvě odvětví byla bezpochyby nejvíce ovlivněna ideologií, jelikož se jednalo o velmi perspektivní oblasti. Dělníci představovali nejproduktivnější pracovní sílu, tudíž bylo nutné představit jejich život a kulturu. Na druhou stranu na vesnici mohli národopisní pracovníci poukázat na úspěchy budování socialismu. Je nutné podotknout, že vědecká hodnota těchto prací není moc vysoká, avšak jejich výpovědní hodnota o atmosféře doby je nesporná. Naproti tomu lidová kultura byla odsunuta do pozadí.

Dalšími úkoly, které si věda stanovila, byla jednotná teorie a metodologie. I tento požadavek byl splněn. Termín národopis byl nahrazen pojmem etnografie. Národopis byl považován za souhrnný pojem obsahující etnografii a folkloristiku. I tímto se tak mohla marxistická věda odlišit od vědy prvorepublikové. Metodologie byla jasně deklarována

⁹⁵ PETRÁŇOVÁ, Lýdia, *Etnografie a folkloristika. Hledání společné cesty(1952–1952)*, s. 43.

na základě marxismu-leninismu. Etnografie se stala historickou disciplínou, která se opírala o sovětský vzor.

Ustavení nové vědy napomohly rovněž instituce, které během padesátých let vznikly. Nejdůležitějším se stal Ústav pro etnografii a folkloristiku při ČSAV vzniknuvší v roce 1954, jemuž byl svěřen hlavní úkol dohlížení nad správnou ideologickou náplní nové vědy. Všechny deklarované úkoly tak získaly materiální zázemí a rovněž bylo možné vše sledovat z jednoho centra.

5 HLAVNÍ OBOROVÁ PERIODIKA

Vzhledem k padesátým létům v oboru etnografie, nelze opomenout ani ústřední periodika, která byla věrným obrazem národopisného bádání. V následujícím rozboru se práce bude věnovat především třem zástupcům oborového tisku, a to *Českému lidu*, nově vzniklé *Československé ethnografii* a *Národopisnému věstníku československému*, jenž doplatil na vznik nového časopisu. To však neznamena, že na území Československa nevycházela i jiná periodika. Za zmínku je nutné uvést *Slovenský národopis*, jakožto klíčové periodikum Slovenské akademie věd, *Radostnou zemi* nebo *Valašsko*, regionální časopisy zabývající se především oblastí Slezska.

Na stránkách časopisů se zrcadlily veškeré oblasti etnografického výzkumu. Objevovaly se jak články teoretické, tak články informační, které zasvětily čtenáře do tajů etnografické vědy v padesátých letech. Snahou bude postihnout rozdíl mezi dvěma hlavními časopisy.

5.1 Český lid

Český lid patřil od počátků české národopisné vědy k hlavním periodikům tohoto oboru. Založen byl v roce 1891 Čeňkem Zírtem a Luborem Niederlem. Po smrti prvně jmenovaného bylo vydávání časopisu zastaveno. *Český lid* byl po druhé světové válce oživen Karlem Chotkem roku 1946 a získal podtitul *Měsíčník pro dějiny venkova a národopisu*. Vydáván byl nakladatelstvím Brázda.

Zlomovým rokem pro toto periodikum bezpochyby byl rok 1951, kdy se vedoucí redaktorkou stala Olga Skalníková, která ve své funkci setrvala až do roku 1962.⁹⁶ Nahradila tak dva vedoucí redaktory Karla Chotka a Václava Černého. Olga Skalníková, představitelka

⁹⁶ SECKÁ, Milena, *Český lid stoletý*, ČL, 1991, s. 146.

marxistického kroužku opírajícího se o vzor sovětské etnografie, převzala roli hlavní dohlážitelky nad ideologizací časopisu. Skalníková se ostře vymezila vůči „buržoazní“ vědě a bývalým dvěma redaktorům, které kritizovala za to, že se „*nedokázali odpoutat od pekařovských tradic a nedovedli se odpoutat od buržoazní metodologie v historiografii.*“⁹⁷ Ne nadarmo je tak často nazývána levou rukou Otakara Nahodila. Pravou ruku nebo také korunního prince, jak bývá označován, mu tvořil jeho nejbližší spolupracovník Jaroslav Kramařík. Ten se do čela Českého lidu dostal v roce 1963, v době, kdy již Otakar Nahodil nebyl ústřední osobností československé etnografie.⁹⁸ Funkci výkonné redaktorky zastávala od roku 1954 Jaroslava Scheuflerová.⁹⁹ Za zmínku stojí i další autoři, mezi něž se řadili Otakar Nahodil, Vladimír Scheufler, Hannah Laudová nebo Drahomíra Stránská, kteří tvořili jádro redakce.¹⁰⁰ Nutno zmínit, že *Český lid* se neproměnil pouze v ideologické rovině. Získal však také nový „kabát“, když začal být publikován v barevné obálce, s velkým množstvím fotografií a zároveň také s barevnou reprodukcí předmětů tradiční kultury. *Český lid* vycházel šestkrát ročně ve formátu A4. Mezi léty 1952–1954 jej vydával Kabinet pro národopis Československé akademie věd a od roku 1954 Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.¹⁰¹

⁹⁷ SKALNÍKOVÁ, Olga, *Za nový Český lid*, ČL, 1951, s. 1.

⁹⁸ BAHENSKÝ, František, *Otakar Nahodil a marxistická etnografie jako historická disciplína*, in: *Proměny diskurzu české marxistické historiografie*, České Budějovice 2008, s. 220.

⁹⁹ SECKÁ, Milena, WOITSCH, Jiří, *Nástin dějin časopisu Český lid*, dostupné na http://eu.avcr.cz/miranda2/export/sitesavcr/data.avcr.cz/humansci/eu/Casopisy/cesky_lid/FILES/dejiny_cesky_li_d.doc (cit. dne 15.2. 2015)

¹⁰⁰ BAHENSKÝ, František, *Ústav pro etnografii a folkloristiku ve světle své časopisecké produkce v letech 1953–1963*, in: *Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky*, POSPÍŠILOVÁ, Jana - NOSKOVÁ, Jana (eds.), Brno 2006, s. 146.

¹⁰¹ BAHENSKÝ, František, *Zpráva o struktuře základních etnografických a folkloristických periodik v rozmezí let 1953–1963*, in: *Věda v Československu v letech 1953–1963*, Praha 2000s. 553.

Základní úkoly *Českého lidu* byly vymezeny hned v prvním čísle, pod vedením Olgy Skalníkové v článku *Za nový Český lid*.¹⁰² Časopis byl pověřen čtyřmi hlavními povinnostmi: Za prvé popularizovat vědu, přičemž modelem jim měla být sovětská věda, dále studovat proměny vesnice, seznamovat s lidovým uměním a seznamovat s národopisným děním na Slovensku a v Sovětském svazu.¹⁰³ Zároveň však redakce *Českého lidu* nastavila hlavní úkol, a to „dát časopisu novou ideovou náplň, která by zcela odpovídala dnešním úkolům vědy při budování socialismu.“¹⁰⁴

Redakce *Českého lidu* neotálela s plněním stanovených úkolů a ihned v prvním čísle byly vydány silně ideologicky ovlivněné statě. Olga Skalníková zde publikovala studii o budování socialismu na vesnici, Otakar Nahodil a Jaroslav Kramařík se pak věnovali zhodnocení díla J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a jeho přínosu pro etnografii. Za zmínku stojí také příspěvek Oldřicha Říhy o vzniku českého národa.¹⁰⁵

Český lid se zaměřoval v první řadě na český národopis, když byly otištěny články především výzkumů řízených Ústavem pro etnografii a folkloristiku zvláště v dělnických krajích zahrnujících Kladensko, Rosicko - Oslavansko, Rakovnicko, Mostecko a Plzeňsko. V případě evropského prostoru se věnoval především oblasti středovýchodní Evropy, zároveň se zde objevovaly příspěvky vztahující se především na země východního bloku, mimoevropský prostor zůstal opomenut.

Dále zde vycházely zprávy z národopisných muzeí a výstav, připomínky životních jubileí národopisných pracovníků, konference, dále

¹⁰² SKALNÍKOVÁ, Olga, *Za nový český lid*, s. 1.

¹⁰³ SECKÁ, WOITSCH, *Nástin dějin časopisu český lid*, s. 2.

¹⁰⁴ SKALNÍKOVÁ, Olga, *Za nový Český lid*, s. 1.

¹⁰⁵ Více: SKALNÍKOVÁ, Olga, *Budování socialismu na vesnici a několik národopisných poznámek*, ČL, 1951, s. 23–28; NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav, *Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a některé otázky současné ethnografie*, ČL, 1951, s. 6–17; ŘÍHA, Oldřich, *Vznik českého národa a buržoasní nacionalismus*, ČL, 1951, s. 2–5.

osídlení a stavby, zemědělství, řemeslná výroba, lidový oděv, pověsti a lidové písně. Lze konstatovat, že v *Českém lidu* převažovaly články spíše z oblasti folkloristiky než z etnografie.

Velmi překvapivé bylo, že se tak často na stránkách neobjevovaly například příspěvky věnující se národnostním menšinám nebo novoosídleneckým oblastem, které měly v nové ideologii velmi pozoruhodné postavení. Za zmínku stojí příspěvek Ivy Heroldové o životě a kultuře volyňských Čechů.¹⁰⁶ Zajímavým prvkem, který se nacházel v šestém čísle každého ročníku, byl přehled národopisné bibliografie sestavený Ludvíkem Kunzem.

Na stránkách *Českého lidu* se však objevily také příspěvky sovětských etnografů, které měly přiblížit sovětskou etnografii jako vzor. P. I. Kušner publikoval svůj referát o studiu vesnického života a také příspěvky o etnografickém studiu socialistické kultury a způsobu života národů SSSR, V. I. Čičerov pak nastínil problematiku boje sovětské folkloristiky proti přežitkům buržoazních teorií. S. P. Tolstov poté vymezil základní úkoly sovětské etnografie. Z mimosovětské zahraniční literatury lze zmínit také G. Ortutaye, který se věnoval bádání o maďarských lidových pohádkách a také P. Nedo, který přiblížil lužickosrbské pohádky.¹⁰⁷

¹⁰⁶ HEROLDOVÁ, Iva, *Etnografické zvláštnosti ve způsobu života a kultuře volyňských Čechů*, ČL, 1957, s. 47–49, 107–112, 145–149, 193–197, 241–246.

¹⁰⁷ Více: „Referát profesora Lomonosovy university Pavla Ivanoviče Kušnera na etnografické konferenci v Liblicích 21. 10. 1953. *Etnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR*, ČL, 1953, s. 245–251. KUŠNER, P. I., *O etnografickém studiu socialistické kultury a způsobu života národů SSSR*, ČL, 1953, s. 168–177; ČIČEROV, V. I., *Boj sovětské folkloristiky proti přežitkům liberálně buržoazních teorií*, ČL, 1955, s. 145–149, 201–209; TOLSTOV, S. P., *Úkoly sovětské etnografie*, ČL, 1955, s. 58–60; ORTUTAY, G., *Současné bádání o maďarských lidových pohádkách*, ČL, 1955, s. 225–228; NEDO, P., *Lužicko - srbské lidové pohádky*, ČL, 1956, s. 203–206.

Po vzniku *Československé ethnografie* jeho význam ustoupil do pozadí a stal se tak spíše popularizačním časopisem, kdežto *Československá ethnografie* se stala ústředním vědeckým periodikem.

5.2 Československá ethnografie

Československá ethnografie byla založena v roce 1953 Otakarem Nahodilem, podle vzoru sovětského časopisu *Sovětskaja ethnografija*, což je patrné již v samotném názvu.¹⁰⁸ Hlavním redaktorem se stal právě Otakar Nahodil. Mezi další členy redakční rady, která obsahovala také badatele ze Slovenska, se pak řadili Karel Fojtík, Jaroslav Kramařík, Andrej Melicherčík, Ján Mjartan, Otakar Pertold a Emanuel Baláš. Po celých deset let se redakce časopisu téměř nezměnila. Časopis vycházel čtyřikrát ročně.

Hlavní poselství a ideovou náplň nastínila redakční rada ihned v úvodním čísle časopisu v souhrnném článku „*O programu nového ethnografického časopisu*“. Redakce si stanovila jeden z hlavních cílů „*vyzbrojiti naše pracovníky v oblasti ethnografie a folkloristiky nejdůležitějšími theoretickými znalostmi. A toto rozvinutí práce v oblasti theoretického bádání bude nesporně, hlavní pákou při odstraňování škodlivých přežitků buržoasní idealistické vědy, především ani historických tendencí, stejně jako vlivu kosmopolitických, nacionalistických a jiných zhoubných idejí, jak je uvedeno v resoluci II. celostátní ethnografické konference.*“¹⁰⁹

Československá ethnografie se členila do několika oblastí: Ethnografie Československa, Cizokrajná ethnografie, Teoretické problémy, Otázky metodiky, Recenze, Kronika, Zprávy z terénních

¹⁰⁸ BAHENSKÝ, František, *Zpráva o struktuře*, s. 556.

¹⁰⁹ NAHODIL, Otakar, *O programu nového ethnografického časopisu*, ČE, 1953, s. 1.

výzkumů, Vědecké diskuse. I v tomto rozdělení můžeme vidět silnou inspiraci ve struktuře sovětského časopisu.

V oddílu *Ethnografie Československa* vycházely především příspěvky zabývající se převážně lidovou kulturou, řemesly, architekturou či uměním, ale i studiem průmyslových oblastí a kultury horníků. Na stránkách *Československé ethnografie* se objevovaly také studie zaobírající se národnostními menšinami. Všechny články korespondovaly s tématy a hlavními úkoly národopisné práce, které byly nastíněny výše.

Na rozdíl od *Českého lidu*, byla věnována pozornost velkému množství cizokrajné ethnografii zabývající se mimoevropským prostorem, zastoupené autory Čestmírem Loukotkou studujícím jihoamerický region, Ladislavem Holým s jeho příspěvky z Afriky, Miroslavem Stinglem, studii Otakara Pertolda z Cejlonu, Václavem Šolcem, Kamilem Zvelebilem zabývající se jihoindickými kmeny a Václavem Markem studujícím společnost Laponců.¹¹⁰

Oddíl *Kronika* pak přinášel zprávy z různých vědeckých konferencí, o národopisné práci v rámci ČSAV a na univerzitě a o činnosti národopisných muzeí. Zmiňováni zde však byli také významní národopisní autoři. *Kritika a bibliografie* pak poskytla přehled o nových etnografických pracích a zároveň se věnovala kritickým recenzím. V rámci této sekce byl kladen důraz na zahraniční, především sovětské, práce.

¹¹⁰ Více například: LOUKOTKA, Čestmír, *Indiánské kmeny v severovýchodní Brazílii*, ČE, 1953, s. 183–199; HOLÝ, Ladislav, *Získávání a zpracovávání železa u východoafrických Bantu*, ČE, 1957, s. 273–288, 348–367, 1958, s. 144–162, 271–280, 381–395; PERTOLD, Otakar, *Umělecko - řemeslné zpracování kovů na Cejloně*, ČE, 1953, s. 59–69; ZVELEBIL, Karel, *O vývoji některých kmenů jihoindických*, ČE, 1954, s. 58–72; MAREK, Václav, *Obydlí a stavby u Laponců*, ČE, s. 176–199.

Na stránkách časopisu byly vydávány také příspěvky do vědeckých diskuzí, které měly, podle Otakara Nahodila, napomoci pronikání a upevňování marxismu-leninismu do národopisné vědy.¹¹¹

V *Československé ethnografii* byly zveřejňovány také články zahraničních představitelů vědy, samozřejmě především sovětských zástupců a to například od P. I. Kušnera, kdy zde byl otištěn v ruském originále referát známý ze III. celostátní etnografické konference, dále pak L. P. Potapova zabývající se oblastí střední Asie, nebo V. I. Čičerova, jenž nastínil otázky studia eposu národů SSSR. Na stránkách se však objevily také články od rumunského etnografa Romula Vulcanesca nebo polské badatelky Barbary Szydłowské - Ceglové, kteří se věnovali představení etnografické práce v Rumunsku a Polsku.¹¹²

Co se týče zaměření článků, orientovala se *Československá ethnografie* především na teoretické a metodologické otázky, které ve výše zmíněném *Českém lidu* neměly takový význam. Zajímavým prvkem v *Československé ethnografii* lze najít resumé publikovaných článků, které byly výhradně v ruském jazyce na rozdíl od *Českého lidu*, kde nalézáme resumé německojazyčné.

Desátým ročníkem v roce 1962 přestala *Československá ethnografie* vycházet, když byla sloučena s *Českým lidem*, který se tak stal reprezentativním časopisem ÚEF ČSAV. Na stránkách posledního ročníku se objevila zpráva redakce, která informovala čtenáře o novém stavu etnografického časopisu:

¹¹¹ NAHODIL, Otakar, *O programu nového etnografického časopisu*, ČE, 1953, s. 2–3.

¹¹² Více: KUŠNER, P. I., *Etnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR* (v ruském originále), ČE, 1954, s. 14–25; ČIČEROV, V. I., *Otázky studia eposu národů SSSR*, ČE, 1955, s. 219–235; POTAPOV, L. P., *Z dějin kočovnictví ve Střední Asii*, ČE, 1957, s. 260–272.

„Vydáním tohoto čísla se uzavírá desátý ročník našeho ústředního národopisného časopisu. Časopis *Československá ethnografie* splyne počátkem ročníku 1963 s dosavadním *Českým lidem* a vznikne tak nový časopis, který bude vycházet pod tradičním názvem *Český lid*. Redakce děkuje všem svým představitelům a členům redakční rady za obětavou spolupráci, a redakci nového časopisu přeje mnoho úspěchů a zdaru k další činnosti.“¹¹³

Nelze opomenout, že veškerá práce badatelů přispívajících do *Československé ethnografie* se nutně opírala o metodologickou a ideologickou základnu marxismu-leninismu. Pokud porovnáme všechna zmíněná periodika, je *Československá ethnografie* bezpochyby nejvíce ovlivněná marxistickou ideologií, však není divu, když na jejím základě vznikla. I když v padesátých letech byla kvalitou na vrcholu, je nutné neopomíjet negativní vliv ideologie. Vzhledem k tomu, že badatelům bylo de facto diktováno, co mají psát a co se má na stránkách časopisů objevovat, lze s jistotou konstatovat, že mnoho výsledků výzkumů mohlo být zkresleno či zmanipulováno. Do čela této kontroly se tak postavil právě hlavní redaktor Otakar Nahodil.¹¹⁴

5.3 Národopisný věstník českoslovanský

Národopisný věstník českoslovanský velmi doplatil na vznik nového oborového periodika, a to *Československé ethnografie*. Vydávání časopisu, vycházejícího od roku 1906, bylo zastaveno. Během padesátých let vyšla jen dvě čísla třiatřicátého ročníku, a to dvojčíslo

¹¹³ Sdělení redakce časopisu *Československá ethnografie*, ČE, 1962, s. 428.

¹¹⁴ BAHENSKÝ, František, *Ústav pro etnografii*, s. 147.

v roce 1953 a další v roce 1956. Z finančních důvodů bylo poté vydávání časopisu zastaveno.¹¹⁵

Hlavní redaktorkou byla Drahomíra Stránská. Jelikož zastavení ústředního periodika Národopisné společnosti československé vyvolalo mezi jejími členy vlnu nevolí, začal vycházet od roku 1959 *Věstník Národopisné společnosti československé*. Hlavním důvodem pro založení nového Věstníku bylo podle redakce to, že „*Národopisná společnost nemá žádný časopis, který by napomáhal užšímu styku s jejím členstvem a národopisnými spolupracovníky... Tímto věstníkem se má vyjít vstříc zvláště národopisným laickým pracovníkům, kteří si zaslouží, aby se jejich činnosti věnovalo více pozornosti a aby tato jejich práce byla lépe organizována a jim usnadňována.*“¹¹⁶

Vedle toho Společnost národopisců při ČSAV začala roku 1959 vydávat *Zprávy Společnosti československých národopisců*, o dva roky později také ve spolupráci se Slovenskou národopisnou společností při SAV.

Rokem 1962 se Národopisná společnost československá sloučila se Společností československých národopisců do jedné pod jménem Národopisná společnost československá při ČSAV. Tím se sjednotil i tiskový orgán a začal vycházet od roku 1963 *Věstník Národopisné společnosti československé při ČSAV* a Slovenské národopisné společnosti při SAV. Pod vedením Drahomíry Stránské a Ladislava Holého vycházel dvakrát ročně. To již měl Věstník lepší postavení, jelikož již nevycházela *Československá ethnografie*, která byla sloučena

¹¹⁵ PETRÁŇOVÁ, Lýdia, BAHENSKÝ, František, *Institucionální základna českého národopisu v letech tzv. budování socialismu a profilace hlavních periodik*, in: HOLUBOVÁ, Markéta, PETRÁŇOVÁ Lýdia, WOITSCH, Jiří (eds.), *Česká etnologie 2000*, Praha 2002, s. 205.

¹¹⁶ *Věstník Národopisné společnosti československé*, č. 1, 1959, s. 1.

s Českým lidem.¹¹⁷ Mezi autory, kteří v časopise publikovali, řadíme představitele Národopisné společnosti, jmenovitě pak Drahomíra Stránská, Vilém Pražák, Helena Johnová, či Jaroslav Kramařík. Velký důraz byl kladen na regionální přispěvatele, kteří upozorňovali především na činnost národopisných muzeí a archivů. *Věstník* vycházel v takřikající komorním nákladu, kdy jeho výtisky se dostaly pouze ke členům společnosti a jejím spolupracovníkům. Co se týče tematické zaměřenosti příspěvků, objevovaly se zde studie zabývající se problematikou staveb, oděvů nebo zaměstnání. Nacházely se zde také různé rady a návody týkající se terénního výzkumu.

Vedle Československé ethnografie, jejímž cílem byla především teoreticko-metodologická průprava pracovníků, a Českého lidu, který se věnoval především popularizaci vědy, zde tak vzniklo periodikum připomínající především práci členů Národopisné společnosti, zaměřené také z velké části na regionální přispěvatele, se kterými byla společnost v úzkém kontaktu.

5.4 Shrnutí

Jak lze pozorovat, ani dobová periodika se nevyhnula ideologickému diktátu. Nejvíce postižen byl bezesporu *Národopisný věstník*, který doplatil na prosazení nového marxistického periodika *Československé ethnografie*. Nově vniklý časopis se soustředil především na teoreticko-metodologické otázky a ukazoval badatelům, jak správně postupovat podle při práci podle sovětského vzoru. Na stránkách tohoto čtvrtletníku se objevovaly rovněž články sovětských pracovníků, které měly napomoci se v nově ustavující vědě zorientovat.

¹¹⁷ JOHNOVÁ, Helena, *Sedmdesát let národopisného věstníku československého*, ČL, 1976, s. 195.

Na druhou stranu *Český lid* se z pozice nejvýznamnějšího oborového periodika dostal na druhou kolej. Ani on neunikl vládnoucí ideologii, když se v padesátých letech proměnila redakční rada a hlavní redaktorkou se stala Olga Skalníková. Získal tak novou ideologickou základnu a vše probíhalo pod taktovkou marxismu-leninismu. Mnoho příspěvků tak bylo často zkresleno, aby se hodilo oficiální rétorice.

Není divu, že ideologizace dolehla i na oborová periodika, jelikož se jednalo o jeden z nejlepších nástrojů rozšiřování vládnoucí ideologie.

6 OTAKAR NAHODIL JAKO VZOR PRO OSTATNÍ BADATELE

Otakar Nahodil se postavil do čela sovětizace národopisu v padesátých letech. Ve svém díle prosazoval základní prvky marxisticko-leninské ideologie. Podstatou aplikace marxistické ideologie do metodologie národopisné vědy, byl její důraz na historismus. Charakteristickým rysem tohoto pojetí se stal soulad vývoje člověka s vývojem výroby materiálních statků, vývojem výrobních sil a výrobních vztahů, základních prvků marxistického paradigmatu. Vzor našel v etnografii sovětské, na níž vyzdvihoval především to, že zdárně rozvíjí marxistické učení o prvobytné společnosti.¹¹⁸ Sounáležitost s marxistickou ideologií vystihuje i následující odstavec:

„Důsledně vědecké pojetí a výklad dějin náboženství, stejně jako výklad samé podstaty náboženské ideologie, je v dnešní době nadmíru důležitým nástrojem politicko-osvětové práce, je nástrojem uvědomování širokých mas našeho lidu, nástrojem výchovy v duchu vědeckého světového názoru, dialektického a historického materialismu.“¹¹⁹

A jakožto svědomitý badatel, obohatil národopisnou bibliografii rok co rok o nějaké dílo, v němž lze najít stopy marxistické ideologie, které budou rozebrány v této kapitole. Počátkem svého působení v oboru vydal spisy zabývající se teorií a metodologií nově se ustavující vědy. Jak již několikrát zaznělo, díla *J. V. Stalin a národopisná věda a Sovětský národopis a jeho pokroková úloha* vymezila základní směr etnografického bádání. Pro československou etnografii měla být významným vzorem etnografie sovětská. Poukazuje na to, jak sovětská etnografie byla úspěšná při rekonstrukci prvobytných dějin. Podstata tohoto úspěchu tkvěla ve zvládnutí základních děl předních teoretiků marxismu-

¹¹⁸ NAHODIL, Otakar, *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, s. 35

¹¹⁹ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 15.

leninismu.¹²⁰ Také Otakaru Nahodilovi nebyla cizí díla jako *Pravěká společnost* od L. H. Morgana, *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* od B. Engelse, jež tvořila základní díla při tzv. budování socialismu, či rozličná díla Marxova a Leninova, na které ve svých pracích náležitě odkazuje. Velmi důležitým dílem pro národopisné pracovníky se stalo rovněž dílo J. V. Stalina *O dialektickém a historickém materialismu*. Do mozaiky povinné bibliografie každého národopisného pracovníka jako poslední kámen zapadla Tolstovova *Sovětská škola v národopise*.

Mezi hlavní témata studia, vyjma metodologických otázek, lze zařadit dějiny prvobytné společnosti a vznik a původ náboženství. Díla *O kultuře prvobytné společnosti* (1957), *Vznik náboženství* (1956), *Původ náboženství* (1961), jež sepsal spolu s Antonínem Robkem, *O původu náboženství* (1954), *Jak vznikly náboženské pověry* (1954) jasně vypovídají o převládajícím zájmu studia. Právě po vzoru sovětské etnografie se začal věnovat problematice prvobytného způsobu života a náboženství.

Otakar Nahodil je ve svých pracích velmi konzistentní, avšak tato jednotnost působí pouze jako jakési plnění plánů vydat co nejvíce děl pro podporu ideologického stanoviska o náboženství. Ve všech svých knihách má Otakar Nahodil téměř shodnou strukturu. Nejdříve se věnuje definici náboženství a otázce zda je náboženství věčné. Dále rozebírá problematiku představ o fetiších a amuletech, totemismu, duchách, a to vše uzavírá vznikem monoteistických náboženství a společenskou úlohou náboženství. Neopomenul nastínit rodovou společnost a vývoj matriarchátu a patriarchátu.

Jeden z úkolů, které Otakar Nahodil vymezil v národopisné vědě, s čistým svědomím splnil. Inspirací se stala mu sovětská etnografie, která

¹²⁰ NAHODIL, Otakar, *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, s. 32–35.

byla považována za nejvíce pokrokovou.¹²¹ Při pohledu do jakéhokoliv díla vydaného v padesátých letech, v něm lze nalézt alespoň pár řádků, které se věnují úspěchům sovětské etnografie. V seznamech literatury figurují sovětské badatele, mezi nimiž lze zmínit M. O. Kosvena, A. A. Popova, A. P. Okladnikova, V. G. Bogoraze, L. P. Potapova, jež také vyzdvihuje ve své metodologické příručce jako nejlepší sovětské badatele.¹²² Bezpochyby nejdůležitějšími však byla díla „klasiků marxismu-leninismu“ v čele s Karlem Marxem, Bedřichem Engelsem, Leninem a samozřejmě J. V. Stalinem, což lze vyzorovat i v seznamu literatury, kdy tato díla jsou umístěna na vrcholu seznamu, i když ostatní práce jsou seřazeny abecedně. Největší inspiraci z řad československých badatelů představoval především Otakar Pertold, který se taktéž věnoval studiu náboženství.

V souvislosti s tím lze vyzdvihnout nedostatek v odkazování na literaturu. Otakar Nahodil ve svých pracích nedostatečně odkazoval na zdroje v seznamu literatury. Jen na několika místech uvedl přímou citaci především představitelů teorie marxismu, ostatní badatele opomíjel. Určitou nedokonalostí Nahodilových prací jsou nekompletní seznamy literatury, kdy ve většině děl uvádí pouze výběr z literatury a není tak možné obsáhnout kompletní inspiraci.¹²³ Avšak například *Původ náboženství*¹²⁴, které napsal spolu s Antonínem Robkem, je co do struktury velmi zdařilé. V tomto díle autoři rozebírají dosavadní studium rozšířené o několik kapitol, avšak základní myšlenky zůstávají stejné. Odlišné od minulých děl je jmenný rejstřík a terminologický slovník.

¹²¹ NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, *Jaroslav, J. V. Stalin a národopisná věda*, s. 9.

¹²² NAHODIL, Otakar, *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, s. 35n.

¹²³ Nekompletní seznam literatury vidím jako slabinu, avšak nelze vyloučit, že takto koncipovaná díla nepreferovala nakladatelství, ve kterém daná díla vyšla. Na tuto otázku nebyla nalezena odpověď.

¹²⁴ NAHODIL, Otakar, *Původ náboženství*, Praha 1961.

6.1 Studium náboženství

Studium původu náboženství bylo jedním z hlavních témat práce Otakara Nahodila. Avšak, jak bude dále patrné, i tato oblast podléhala přímé kontrole ze strany vládnoucí ideologie. Cílem této kapitoly je na příkladu Nahodilových spisů poukázat, jak ideologie ovlivnila národopisnou práci.

Rovněž při studiu náboženství se marxistická etnografie vymezovala vůči etnografii „buržoazní“ či „idealistické“. Hlavní rozdíl viděla v tom, že „idealistická“ věda stála jako obhájce náboženství, zatímco materialistická věda se snažila pochopit vznik a podstatu náboženství.¹²⁵ Dalším rozdílem těchto dvou směrů bylo chápání náboženství jako věčného elementu. „Idealistická“ věda podle Otakara Nahodila na základě degenerační teorie považuje za vznik náboženství jakési „prazjevení“, které se řídí podle bible.¹²⁶ Materialistická věda se vůči tomu ohradila, když poukazovala na to, že náboženské ideologie nejsou věčné a vrozené. V této otázce se zcela striktně vymezuje vůči teologii či západní vědě. Poukazuje na to, že právě materialistická věda dokázala, že náboženství nelze považovat za vrozené a věčné, čehož dosáhla historickým studiem dějin člověka. V rámci svého výkladu se zabýval otázkou vzniku člověka, který podle něj pochází z živočišného světa. Zároveň poukazuje na to, že v počátcích vývoje se nalézala přednáboženská perioda, tudíž náboženství nebylo vždycky a nebude ani v budoucnosti, tudíž jej nelze považovat za věčné. Tento postoj podpírá následujícím tvrzením:

„Prvobytní lidé neměli tedy žádné představy náboženského charakteru. Nebyli schopni představit si duchy a duše a věřit v jejich existenci, nebyli schopni věřit ve fetiše a totemy, neměli žádné názory o dobru a zlu, o

¹²⁵ NAHODIL, Otakar, *Jak vznikly náboženské pověry*, s. 11.

¹²⁶ NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 4.

hříchu, o mravnosti a nemravnosti, o svobodě, a tím méně o jakýchsi božstvech nebo dokonce o jednom bohu. Materialistická věda dokázala, že náboženství vzniklo v dávných prvobytných dobách, zdaleka ne však současně se vznikem samotného člověka, při němž existuje mnohem kratší dobu. Veškeré názory o ‚věčnosti‘ náboženství nejsou ničím než scholastickou veteší“¹²⁷

Taktéž v otázce, zda lze náboženství zkoumat vzniká mezi západní vědou a vědou materialistickou jistý antagonismus. Otakar Nahodil poukazuje na to, že „idealistická“ věda tvrdí, že náboženství není možné poznat. Ve svých pracích toto tvrzení zásadně vyvrací.

„Materialistická věda však tvrdí, že náboženství není jevem nepoznatelným a že je možno dospět i k řešení otázky o původu náboženství.“¹²⁸

Další úkol, který stanovil ve svých příručkách, také splnil. Ve všech dílech o náboženství svědomitě věnoval několik řádků, v některých případech i kapitol, zabývajících se shrnutím dosavadního bádání.

První snahy o zjišťování původu náboženství dohledává již ve starověkém období v dílech T. Lucretia Cara *O přírodě*. Toto dílo však považuje za naivní a nedokonalé.¹²⁹ Období středověku je považováno za období temna, kdy „věda byla ovládána náboženskou ideologií a byla pod přísnou kontrolou církevních orgánů.“¹³⁰ Velkým přínosem pro bádání o náboženství byly zámořské objevy. Odhalením nových kontinentů se

¹²⁷ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 44.

¹²⁸ NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 3.

¹²⁹ NAHODIL, Otakar, ROBEK, Antonín, *Původ náboženství*, s. 52; rovněž také viz NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 9.

¹³⁰ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 9.

tak badatelé seznámili s novými kmeny, které „*stály většinou na velmi nízkém stupni hospodářského, společenského a kulturního vývoje.*“¹³¹

Za významná díla považuje Otakar Nahodil práce francouzských encyklopedistů Julienu Lametrie, Denise Diderota, Paula Holbacha, C. A. Helvetia. Cennými je považuje především pro jejich postřehy o náboženství a o církvi, avšak těmto autorům vytýká, že původ a vývoj náboženství pojímali metafyzicky a nehistoricky. Hlavním mínusem jejich práce deklaroval, že nevycházeli z materiálních podmínek života člověka. Avšak konstatuje, že „*přes veškeré nedostatky jsou však díla těchto materialistických filosofů neobyčejně cenná*“¹³²

Theodor Weitz, badatel, kterého Otakar Nahodil výrazně vyzdvihl, se podle něj přiblížil materialistickému pojetí původu náboženství, když vznik náboženství viděl v tom, že prvobytný člověk byl obklopen nepřátelskými silami. Podle Theodora Weitze bylo charakteristickým rysem prvobytného náboženství především velká proměnlivost jeho obsahu. Dále pak rozvíjel tezi o náboženství jako negativním jevu, přičemž právě těmito tvrzeními se přiblížil marxistickému pojetí. Nahodil připomněl také to, že Theodor Weitz, jako jeden z prvních badatelů považoval náboženství za brzdu jakéhokoli pokroku.¹³³

Nahodil neopomenul ani sovětskou vědu. Ve svých spisech zmiňuje například Dmitrije Sergejeviče Aničkova, jenž se pokusil o filozofický výklad vzniku a vývoj náboženství na základě materiálu o náboženství prvobytných lidí. Dále pak Marka O. Kosvena, z něhož se inspiroval při studiu matriarchátu a A. A. Popova zabývajícího se etnografií Sibíře. Všechny tyto dílčí fáze bádání o původu náboženství

¹³¹ NAHODIL, Otakar, ROBEK, Antonín, *Původ náboženství*, s. 72; NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 9.

¹³² NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 9.

¹³³ NAHODIL, Otakar, ROBEK, Antonín, *Původ náboženství*, 74–75; NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 11.

však jsou považovány za neúspěšné. Jedinými úspěšnými byli v řešení otázky původu náboženství a prvobytné společnosti podle Otakara Nahodila Karel Marx a Bedřich Engels.

Kritice neunikl ani August Comte, zástupce pozitivismu, jenž byl kritizován za tendence k podrobení vědy náboženstvím. K dalším vůči komu se marxistická etnografie při studiu náboženství vymezila, patřila animistická teorie s čelním představitelem E. B. Tylorem. Pro vysvětlení původu náboženství byla nepřijatelná:

„Animistická theorie původu náboženství je však nepřijatelná pro důsledně vědecké odhalení kořenů náboženství, neboť řeší otázku původu náboženství v idealistickém a antihistorickém světle. Kořeny prvobytné víry v transcendentní síly totiž naprosto nespočívají v psychologických a logických omylech divocha-jednotlivce, nýbrž v představách, ve fantastickém světle zrcadlících vládu přírodních sil nad ekonomicky i sociálně nedostatečně vyspělým lidstvem.“¹³⁴

Jediný pravdivý výklad o původu náboženství byl možný pouze na základě marxismu-leninismu. Studium náboženství bylo důležitou součástí vědecko-ateistické výchovy, nástrojem výchovy v duchu vědeckého světového názoru, dialektického a historického materialismu.¹³⁵ Pro poznání původu náboženství vyzdvihl dva významné prameny, především prameny archeologické a etnografické. Důležitost etnografického bádání pro zpracování dějin náboženství a prvobytné společnosti viděl Otakar Nahodil především proto, že hraje důležitou roli při studiu charakteru prvobytného myšlení, utváření světového názoru, o původu a vývoji jednotlivých náboženských představ a dalších tématech,

¹³⁴ NAHODIL, Otakar, *Ke kritice některých idealistických teorií o původu náboženství*, ČE, 1953, s. 121

¹³⁵ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 15.

keré by archeologie svou výzkumnou metodou nemohla obsáhnout.¹³⁶ Po vzoru sovětských badatelů zároveň vytkl důležitost komplexního bádání. Důraz byl kladen především na spolupráci s archeologií a antropologií, folkloristikou, jazykovědou a jiných příbuzných oborů.¹³⁷

V knize *O původu náboženství* si vymezil Otakar Nahodil úkol „objasnit vývoj náboženského světového názoru u nejstarších představitelů lidstva a ukázat na kořeny jednobožství, ve světě dnes nejrozšířenější formy náboženského světového názoru.“¹³⁸ Úkol lze považovat za splněný, otázky které si stanovil, na přibližně dvě stě stranách velmi vyčerpávajícím způsobem pod ideologicko-politickým vlivem odpověděl.

Poslání díla *Jak vznikly náboženské pověry* charakterizoval Otakar Nahodil takto:

*„Úkolem této populární práce pro mládež je ukázat, jak vznik u lidí náboženský světonázor, jaké byly podmínky a příčiny vzniku náboženských pověr. A odhalit tyto jevy je možno vědeckým, důsledně historickým bádáním, opírajícím se o výsledky národopisných a archeologických výzkumů, o písemné historické prameny, o zdroje lidové slovesnosti.“*¹³⁹ Také zde lze konstatovat, že Otakar Nahodil svůj cíl velmi pozoruhodně splnil.

Základní tezí týkající se původu náboženství lze shrnout do jednoho odstavce. Ve svých knihách rozdělil dějiny náboženství na dobu přednáboženskou, dobu trvání náboženské ideologie a poslední dobu, kdy tato ideologie zmizí. Poukazuje na to, že o náboženství nelze mluvit

¹³⁶ NAHODIL, Otakar, *Aktuální úkoly ethnografie v bádání o dějinách náboženství*, ČE, 1956, s. 217.

¹³⁷ NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 3.

¹³⁸ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 7–8.

¹³⁹ NAHODIL, Otakar, *Jak vznikly náboženské pověry*, s. 9.

například u neandrtálců či cromagnonců, že náboženství vzniklo až v období mladšího paleolitu.¹⁴⁰ Důvodem vzniku náboženství pak byla bezmocnost člověka v boji s přírodou o zachování vlastní existence. Nutno podotknout, že tato teze je výrazně zdůrazňována ve všech publikacích zabývajících se touto problematikou.¹⁴¹

V souladu s vládnoucí ideologií, jsou Nahodilova díla plna citací a výroků korespondujících se slovníkem marxismu-leninismu. Ve svých pracích používá pojmy náboženství a náboženské pověry jako synonyma.

Náboženství podle marxismu-leninismu bylo fantastickým iluzorním odrazem vnějších sil ve vědomí lidí, které je ovládají v každodenním životě. Zároveň se jednalo také o odraz, kdy pozemské síly dostávají podobu nadpřirozených sil.¹⁴² Náboženství je potom charakterizováno jako obrácené vědomí světa. Náboženství je všeobecnou teorií světa. Vzniklo jako obrana či povzdech lidí proti útlaku. Stalo se tak podle Karla Marxe „opiem lidstva“.¹⁴³ Po vzoru Maxima Gorkého poukazuje, že na náboženství v třídních společnostech sloužilo jako „duchovní policie“.¹⁴⁴ Náboženství je tvořeno dvěma základními složkami. Jedná se o složku víry v nadpřirozené síly a druhou tvoří obřadní stránka náboženství.

V následujících odstavcích lze sledovat vymezení náboženství, které Otakar Nahodil nastínil ve svých dílech. Definice až na malé odchylky jsou víceméně stejné a korespondují s vymezením náboženství v rámci marxistické ideologie.

V knize *O původu náboženství* charakterizoval náboženství takto:

¹⁴⁰ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 83.

¹⁴¹ Jako příklad lze uvést: NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 12,13, 16, 18, 28, 34, 36, 47, 52, 67 nebo *O původu náboženství*, s. 42, 56, 62, 65, 67, 76, 83.

¹⁴² ŠEPTULIN, A. P., *Filozofie marxismu-leninismu*, Praha 1972, s. 262.

¹⁴³ MARX, Karl, ENGELS, Bedřich, *O historickém materialismu*, Praha 1951, s. 29.

¹⁴⁴ NAHODIL, Otakar, *Jak vznikly náboženské pověry*, s. 15.

„Náboženství je tudíž víra v existenci nadpřirozených (transcendentních) sil, víra ve fantastické neskutečné bytosti a jevy, vytvořené horečnatou představivostí lidí bezmocných v boji s přírodními silami a stísněných sociálním útlakem.“¹⁴⁵

S Antonínem Robkem jej definoval v knize *Původ náboženství*:

„Náboženství je tedy v tomto smyslu především víra v existenci nadpřirozených neboli transcendentních sil, víra ve fantastické, neskutečné bytosti a jevy, vytvořené fantazií lidí bezmocných v boji s přírodními silami a stísněných sociální útlakem.“¹⁴⁶

Studie *Jak vznikly náboženské pověry* přinesla další definici:

„Náboženství je tudíž víra v existenci různých nadpřirozených sil, víra ve fantastické, neskutečné bytosti a jevy, víra v existenci dobrých a zlých duchů, bohů, andělů, duší a jiných neskutečných jevů, vytvořených v horečnatých fantasiích dávných předků současného lidstva.“¹⁴⁷

Tak jako u Marxe a Engelse i zde nalezneme charakteristiku náboženství jako brzdy lidského pokroku:

„Náboženství bylo vždy brzdou lidského pokroku, sloužilo vždy jako nástroj utlačování pracujících lidí. Tak tomu bylo ve společnosti předtřídní, prvobytné, kdy náboženství nedávalo možnost zdravému rozvoji techniky, hospodářského a společenského pokroku, tak tomu bylo v třídních společnostech, kdy náboženství bylo největší zbraní duchovního útisku, kdy náboženství plně sloužilo vykořisťovatelům, zatímco vykořisťované masy pracujících chlácholilo nadějemi na lepší a

¹⁴⁵ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 23.

¹⁴⁶ NAHODIL, Otakar, *Původ náboženství*, s. 19.

¹⁴⁷ NAHODIL, Otakar, *Jak vznikly náboženské pověry*, s. 14

*spravedlivý život – ovšem v záhrobním světě. Náboženství bylo vždy a zůstává dodnes opiem lidu.*¹⁴⁸

Náboženství se zformovalo v počátečních etapách formování lidské společnosti. Podle marxismu-leninismu za tím stála nízká úroveň rozvoje výrobních sil, přičemž díky tomu byl člověk bezmocný v boji s přírodními silami.¹⁴⁹ Rovněž zde se Otakar Nahodil inspiroval:

„Prvobytné náboženství vzniklo z bezmocnosti člověka v boji s přírodou a bylo ve vědomí pravěkých lidí domnělou cestou k překonávání nejtěžších překážek, domnělou pomocí v nerovném boji s přírodou za uhájení si vlastní existence. Při povrchním hodnocení této skutečnosti by bylo možno dojít k nesprávnému uzávěru, že tedy náboženství, jakmile již vzniklo, bylo pro prvobytné lidstvo přínosem a pomáhalo mu v překonávání velkých těžkostí každodenního boje o živobytí. Nejednou se setkáváme s názory, že jsou sice správná slova Karla Marxe, hovořícího o náboženství jako o „opiu lidstva“, nicméně že prý tato slova platí jen pro třídní společnost, kdežto pro předtřídní společnost je třeba chápat náboženství jako přínos, jako jev pokrokového charakteru.“

Ve stejné době jako při vzniku náboženských obřadů, vznikaly taktéž představy o úloze fetiše. Jednalo se o různé talismany či amulety, které náležely výhradně vlastníkov. Fetišem se mohla stát jakákoliv věc, která měla pro svého vlastníka zásadní význam. Různé amulety a fetiše zastávaly úlohu výhradně pomocníka, jenž měl dopomoci člověku při zvládnutí těžkých životních situací, především při bezmocnosti proti přírodě, jak vyzdvihli marxisté:

¹⁴⁸ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 23, NAHODIL, Otakar, *Jak vznikly náboženské pověry*, s. 15.

¹⁴⁹ ŠEPTULIN, A. P., *Filozofie marxismu-leninismu*, s. 262.

„Z bezmocnosti v boji s přírodou se rodí v horečnaté fantazii prvobytného člověka představy, podle nichž fetiše a jejich odrůdy (amulety a talismany) mohou být pomocníky a nástroji při jakékoliv činnosti. Dějiny prvobytného člověka nám ukazují, že fetiš je spojen většinou s jednotlivým člověkem, s jeho majitelem. Má význam jen pro něho a pro nikoho jiného. Fetišem se může stát kterýkoli předmět, s nímž se člověk setkal za šťastných nebo nešťastných okolností, fetišem se může stát náhodně v přírodě nalezený meteorit... Fetišistické obřady jsou rozličného rázu, ale v podstatě všechny vycházejí z téhož fantastického předpokladu, totiž že ve fetiši je skutečně a hmotně přítomna jakási látka, jakási substance, která spojuje předmět jednak s nějakou bytostí, mocí neb silou nadpřirozenou, jednak s majitelem uctívaného fetiše. Proto je prvobytný člověk přesvědčen, že vše, co dělá s fetišem, přenáší se samo sebou na onu bytost pomyslnou, na onen pomyslný předmět apod...“¹⁵⁰

Mezi tím ve všech dílech neopomíná Otakar Nahodil pořád připomínat, jak vzniklo náboženství. Neustále opakuje jeho zrod na základě bezmocnosti v boji s přírodou:

„Z bezmocnosti pravěkých lidí v boji s přírodou a za strachu z přírodních sil, z bezmocnosti ve výkladu těchto sil vznikly nejrozličnější náboženské představy, pověry a obřady, které se postupem času rozšiřovalo ve velké náboženské soustavy, na dlouhá staletí a na tisíciletí poutající lidské schopnosti a všestranně je utlačující“¹⁵¹

Onu bezmocnost vidí v nedostatečném materiálním zázemí prvobytných lidí. Důraz na materiální zázemí je typický v ideologii marxismu-leninismu. Výrobní nástroje a výrobní síly se tak náležitě objevují téměř na každé straně Nahodilových spisů.

¹⁵⁰ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 76–77.

¹⁵¹ NAHODIL, Otakar, *Jak vznikly náboženské pověry*, s. 25.

„Bezmocnost prvobytného člověka v boji s přírodou, v boji za uhájení vlastní existence, vyplývá z neobyčejně primitivních podmínek materiálního života. Výrobní nástroje prvobytných lidí byly prosté a velmi nedokonalé. To nedovolovalo rozvinutí účinného přisvojování si přírodních statků.“¹⁵²

Původ a pramen náboženství pak vidí nízkou životní úroveň prvobytných lidí. Příkladem mu slouží Tasmánci, Australci a obyvatelé Ohňové země. Poukazuje na to, že pro zmíněné kmeny je charakteristický zaostalý způsob života. U Tasmánců vymezil základním nedostatkem neznalost zemědělství, přičemž jejich nízkou úroveň znalostí vidí ukotvené právě v bezmocnosti v boji s přírodou. Na příkladu Australců pak poukazuje na nedokonalé materiální vybavení, když jejich nástroje byly velmi jednoduché a ani neznali luk a šípy. Příčinu identifikoval rovněž v bezmocném boji s přírodou.¹⁵³

V další části svého výkladu se zabýval rolí magie a s ním spojených činností. Magii charakterizoval následovně:

„Magie je ve své podstatě nesprávným a lživým přesvědčením, že existují jakési neviditelné vlivy přírody na lidi nebo že naopak existuje jakási možnost, aby lidé pomocí kouzel působili na přírodu a jiné lidi.“¹⁵⁴

V Nahodilových spisech jsou viditelné shodné definice magie. Stejná tvrzení lze pozorovat v dílech *Vznik náboženství* a *Jak vznikly náboženské pověry*:

„Magie je ve své podstatě nesprávným a lživým přesvědčením, že existují jakési neviditelné vlivy přírody na lidi, nebo naopak, že existuje jakási možnost, aby lidé pomocí kouzel působili na přírodu a na jiné lidi“¹⁵⁵

¹⁵² NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 57.

¹⁵³ NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 8–11.

¹⁵⁴ NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 14

Po vzoru marxismu-leninismu poukazuje Otakar Nahodil na to, že v prvobytné společnosti existovala kolektivní práce. Zdůrazňuje, že v tomto období chybělo soukromé vlastnictví. O individuálním vlastnictví mluví pouze v souvislosti se zbraněmi, které lidem sloužily na ochranu proti zvěři. O kolektivní práci píše následovně:

„Pospolitá práce vede k pospolitému vlastnictví výrobních prostředků i produktů výroby. Tady ještě neexistují pojmy soukromého vlastnictví výrobních prostředků, odmyslíme-li si individuální vlastnictví výrobních nástrojů, které jsou zároveň zbraněmi na obranu před dravou zvěří.“¹⁵⁶

Dále ve své práci poukazuje na nevyzrálost prvobytného člověka, který podle něj nebyl schopen rozlišit osobnost sebe samého od okolního světa. Příčinou tomu byla rovněž bezmocnost v boji s přírodou.

„Národopisný materiál nám dává veškeré předpoklady pro tvrzení, že prvobytný člověk, bezmocný v boji s přírodou a neobyčejně omezený svými zkušenostmi a znalostmi, nebyl s to ve svých představách oddělit sebe samého od veškeré okolní přírody, ať již živé či neživé. Ztotožňoval se jak se zvířaty, tak se stromy, kameny, skalami a podobně.“¹⁵⁷

Představy o podobnosti se zvířaty podpíral tvrzením o tom, že prvobytný člověk disponoval dojmem, že vše co se nachází v přírodě, je stejně živé jako člověk, tudíž musí být stejný předek. Z tohoto tvrzení vychází Otakar Nahodil v pasážích, kde se zabývá také problematikou totemismu, jenž klade do období matriarchátu.

„Víra v existenci úzkého příbuzenského svazku mezi lidmi a totemy a ve vlastní původ lidí od totemů je náboženským projevem matriarchátu. Totemismus je elementem náboženského názoru rodové matriarchální

¹⁵⁵ NAHODIL, Otakar, *Jak vznikly náboženské pověry*, s. 26.

¹⁵⁶ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 61.

¹⁵⁷ NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 28.

společnosti. Přežitky totemismu se uchovávají nejenom v době patriarchátu nýbrž mnohdy i v dobách pozdějšího vývoje, v podmínkách třídní společnosti. Vznik totemistických představ spadá nejspíše do doby vlastního vzniku náboženské ideologie. Stejně jako uctívání ženy – prarodičky, je i uctívání totemových předků jedním z nejstarších projevů kultu předků. Dosavadní výsledky výzkumů v dané oblasti ukazují, že v matriarchálním stadiu byl totemismus všeobecně rozšířen.“¹⁵⁸

Výskyt totemismu dokládá na příkladu Bhílů na základě podkladů studia Otakara Pertolda. U Bhílů byl rozšířen kult tzv. deváka. Klan Bhílů se skládal z několika rodů, z nichž každý měl svého deváka. Základem uctívání totemismu byl společný název rodu odvozeného právě od totému. Uctívání je pak zahaleno striktním tabu, kdy příslušníci rodu nezabíjejí totemová zvířata ani neporážejí totemové stromy.

Z již několikrát zmiňované bezmocnosti člověka v boji s přírodou vznikly podle Otakara Nahodila představy o duši, což je možné doložit následujícím tvrzením.

„Nezměrné množství důkazů sebrané vědou do současné doby, nám dává možnost tvrdit, že z bezmocnosti pravěkého člověka v jeho nerovném boji s ovládající jej přírodou a z jeho nedokonale vyvinutých znalostí o světě, o přírodě a o životě lidí samých, vznikly nesprávně, zvrácené fantastické představy o existenci jakýchsi pomyslných duší, sídlících v lidech, zvířatech a v jiných přírodních jevech. Základem těchto představ je nejspíše především prvobytná fantazie o přirozených fyziologických procesech živého organismu.“¹⁵⁹

Ve všech náboženstvích jsou typické polemiky o tělu a duši. Ani Otakar Nahodil tuto problematiku neopomenul.

¹⁵⁸ NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 32–33.

¹⁵⁹ NAHODIL, Otakar, ROBEK, Antonín, *Původ náboženství*, s. 403.

„Primitivní náboženské představy o duši jsou spojeny především s otázkami života a smrti. Ve fantastických náboženských představách je duše nesmrtelná. Neumírá společně s tělem, nýbrž žije dále, když opustila tělo. Ačkoliv mrtvý člověk je pohřben, jeho podoba, přelud, se pozůstalým stále objevuje ve snech a viděních.“¹⁶⁰

Animistické pojetí přírody klade Otakar Nahodil do období vzniku představ o fetišismu a totemismu. Autor poukazuje na to, že prvobytní lidé nebyli schopni vysvětlit si podstatu spánku, mdloby nebo ozvěny, proto si tyto jevy osvětlovali existencí duše. Tyto představy, tak jako ostatní prvky spojené s náboženstvím, považuje za fantastické:

„Představa o existenci duší byla a zůstává fantastická a protivědecká. Věda dokázala, že člověk žádnou duši nemá. Veškerá naše duševní a psychická činnost, jako vědomí, rozum, vůle, představy atd., vše to, co chápali metafysičtí myslitelé jako ‚duši‘, má svou materiální základnu. Psychická činnost vyplývá z činnosti lidského mozku a z jeho nervového systému. Tedy nikoliv hmota je jakýmsi produktem duševní činnosti, nýbrž naopak tato činnost je pouze nejvyšším produktem hmoty.“¹⁶¹

Velmi zajímavé tvrzení vyřkl Otakar Nahodil společně s problematikou duše. Spojuje zde dva odlišné vývojové stupně. Často využívá spojení prvobytný člověk jako synonymum k primitivním kmenům současné doby, avšak nikde neuvedl, jaký rozdíl by mohl být mezi těmito dvěma stupni, jelikož se vyvíjely v odlišných podmínkách. To lze pozorovat v následujícím odstavci, kde se Otakar Nahodil zabýval otázkou fotografování.

¹⁶⁰ NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 42.

¹⁶¹ NAHODIL, Otakar, *Původ náboženství*, s. 422.

„Zkušeností mnoha národopisných pracovníků nám říkají, že se prvobytní lidé panicky obávali fotografování, neboť si představovali, že tím bude pohlcena jejich duše a že je nečeká nic jiného nežli smrt.“¹⁶²

Do doby vzniku představ o duši klade Otakar Nahodil také vznik obrazu rozdvojeného světa na složku materiální a nadpřirozenou. Z původních iluzí o duši vidí Otakar Nahodil základ ve všech náboženstvích. Představy o duši jsou demonstrovány na příkladech Australců. Poukázal na to, že Australci se obávali duší zemřelých, což bylo podnětem pro vznik pohřebních rituálů a obřadů. Počátky pohřbívání pak řadí do období paleolitu.¹⁶³

S náboženstvím také úzce souvisí víra v duchy a nadpřirozené bytosti, které ovlivňují svět. Činnost duchů si prvobytní lidé vysvětlovali přírodními jevy, podle nichž jim následně udávali lidskou podobu. Vznik víry v duchy znamenal značné změny v dosavadních názorech prvobytních lidí. Otakar Nahodil poukazuje, že dochází k transformaci názorů o totemismu, rostlinách, stromech. Vzniká tím systém duchů, kteří mají každý svou danou funkci. Víra v existenci duchů je společným základem všech současných náboženství. Avšak tuto podstatu považuje Otakar Nahodil za reakční, nepravdivou a zvrácenou. Původ představ o vzniku duchů zaznamenal knize *Vznik náboženství*:

„Z bezmocnosti prvobytného člověka v boji s přírodou vznikly představy, že bouři, uragán, vlnobití, výbuchy sopek, štěstí a neštěstí lidí určuje a způsobuje svět duchů, duchů dobrých i zlých(démonů), duchů pomáhajících, léčících a jiných. Prvobytní lidé došli k přesvědčení, že všechno na světě je řízeno vůlí těchto nadpřirozených bytostí, k nimž je třeba obracet se s prosbami, s modlitbami, jimž je třeba obětovat a tím si

¹⁶² NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 126.

¹⁶³ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 158.

*je naklonit nebo alespoň ochránit se před jejich zásahy, tresty a pronásledováním.*¹⁶⁴

Zároveň rozvíjí tvrzení, že se duchové v průběhu vývoje postupně měnili s postupným vývojem hospodářských a společenských vztahů:

*„Obrazy duchů v náboženských představách prvobytných lidí nebyly neměnné. Je přirozené, že lidé, kteří si ve svých představách a ve své fantasmii vytvořili jakési nadpřirozené síly, duchy, je později přetvářeli, dávali jim nové formy a nové úkoly. Postupující rozvoj hospodářsko – společenských vztahů a rozvoj myšlení prvobytných lidí se zrcadlil i ve vytváření náboženských názorů. Čím více se lidstvo zbavovalo své otrocké závislosti na přírodě, čím více se vzdalovalo od prapůvodního společenského řádu a blížilo se k prahu civilizace, tím více pozorujeme odstraňování kultu přírodních sil, tím více ztrácejí nadpřirozené síly svou dřívější zvířecí formu a nabývají nové formy, více se přibližují se člověku.*¹⁶⁵

Představy o různých nadpřirozených bytostech, duších, duchách aj. se zrcadlí do společenského zřízení. Základem společenského uspořádání prvobytné společnosti byl rod. Ve svých dílech se Otakar Nahodil věnuje rodovému zřízení na příkladech matriarchátu a patriarchátu.

Období matriarchátu měla žena výsadní postavení ve společnosti. Základními úkoly ženy byly starost o hospodářství, příprava pokrmů, péče o děti. Příznačným rysem pro toto období je společný majetek. Charakteristické prvky matriarchátu dokazuje autor na příkladu Irokézů,

¹⁶⁴ NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 47.

¹⁶⁵ NAHODIL, Otakar, *Jak vznikly náboženské představy*, s. 86; NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 60–61.

na nichž demonstroval všechny znaky tohoto uspořádání. Irokézy pak vymezil jako lovce, rybáře a sběrače.

Existenci matriarchálního uspořádání dokládá také na „Venuších“, které jsou *„projevem náboženského uctívání ženy jakožto prapůvodkyně a nositelky rodu.“*¹⁶⁶ Příkladem slouží nálezy venuší z Dolních Věstonic, dále pak nálezy ve Francii, Belgii, Itálii, Rakousku, přičemž neopomenul ani SSSR a naleziště Kostěnki a Gagarino. Muži pak měli na starosti lov, přípravu země pro obydlí a ochranu před nepřáteli. Ženy se staraly o pěstování plodin. Otakar Nahodil využíval taktéž národopisné poznatky, na nichž demonstroval výskyt matriarchálního kmenového uspořádání u kmenů jemu současných. Příkladem posloužily kmeny Aleutů, Korjaků, Čukčů a Eskymáků.

Názory o vzniku světa potom nemohly vzniknout spolu s prvobytnými představami náboženskými. Důvodem tomu byly velmi omezené zkušenosti a snaha zajistit si potravu. Vznik představ o světě klade Otakar Nahodil do období počátku zemědělství. Zrod těchto myšlenek spadá již do období patriarchátu, kdy vznikají také představy o vzniku světa.

*„Protiklad dvou principů, dobra a zla, stejně jako protiklad dvou nadpřirozených světů horního nebe a spodního pekla, není původní ani v náboženstvích starých orientálních otrokářských civilizací, a tím spíše ne v křesťanství a islámu. Jde o představy toliko zděděné z doby patriarchálního řádu a jen dále propracované v souladu s celkovou strukturou toho či onoho náboženství.“*¹⁶⁷

Ve spojení s patriarchátem rozebírá Otakar Nahodil otázku šamanismu. Ta se podle něj začala ve společnosti objevovat při přechodu

¹⁶⁶ NAHODIL, Otakar, *Vznik, náboženství*, s. 24.

¹⁶⁷ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 165.

od matriarchátu k patriarchátu. Podmínkou vzniku šamanismu musela být existence víry v duchy. Otakar Nahodil poukazuje na to, že šamani zastávali významnou funkci ve společnosti, poněvadž plnili funkce srovnatelné s kněžími a lékaři. Avšak k osobám šamanů měl jasné stanovisko:

„...byli především prvními privilegovanými představiteli náboženského kultu, jednou z nejdůležitějších postav rodové aristokracie rozkládajícího se rodového řádu. Svým nábožensky podbarveným šarlatánstvím zakrývali svou vlastní sociální úlohu jednoho z prvních vykořisťovatelů v prostředí vlastních členů rodu. O šamanovi můžeme mluvit jako o jakémsi rodovém pontifikovi, jako o předchůdci pozdějších žreců, haruspiků a konečně kněží. Při výkladu o šamanismu je více nežli škodlivé jakékoliv idealisování prvobytné rodové společnosti a jejího náboženství“¹⁶⁸

Vznik víry v polyteismus zařadil Otakar Nahodil do doby patriarchálního uspořádání. Základním kamenem pro vznik polyteismu charakterizoval upadající vliv rodového uspořádání, když kmeny vzájemně splývaly.

„Víra v božstva a v bohy, jak se dá předpokládat, souvisí právě s tou dobou, kdy již rody ztratily svůj význam jakožto základní jednotky hospodářské a společenské, kdy na prvé místo ve společenské organizaci lidí vystupuje patriarchální kmen, kmenový svaz a posléze tvořící se národnost jakožto nová, na teritoriálním a nikoli příbuzenském principu založená pospolitost. Polytheismus je snad nejspíše odrazem

¹⁶⁸ NAHODIL, Otakar, ROBEK, Antonín, *Původ náboženství*, s. 475; NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 174.

*splývání kmenových jednotek v nové organizační celky, jejichž společné náboženství vyrůstá na základě jednotlivých náboženství kmenových.*¹⁶⁹

Úvahy o vzniku víry v jednoho boha rozebírá Otakar Nahodil na příkladu křesťanského náboženství. V něm nalézá především podporu třídní společnosti.

*„Křesťanské náboženství se stalo ideologií třídního smíru, ideologií chránící soukromé vlastnictví, stavovské výsady, hlásající odvěké trvání a prospěšnost státní moci, věčnost třídní společnosti, ideologií vyžadující od prostého člověka smíření se s daným sociálním řádem, pokoru, trpělivost ve snášení těžkostí tohoto života v blahém očekávání života v ráji, života posmrtného“*¹⁷⁰

Základy monoteistických náboženství nalézá v náboženstvích polyteistických, přičemž náboženství monoteistické se objevilo až v době třídní společnosti.

*„A tak náboženství monotheistické, které vzniklo na troskách dřívějších náboženství polytheistických a na základě z prvobytných dob zděděných a transformovaných náboženských názorů, se stalo vládnoucím náboženským názorem třídních společností epochy otrokářské na jejím konci, v době jejího rozkladu, epochy feudální a kapitalistické.“*¹⁷¹

Zároveň nezapomíná konstatovat, že náboženství bylo využíváno a zneužíváno nadřazenou vrstvou proti vrstvě podřazené. Marxismus-leninismus poukazuje na to, že náboženství slouží vykořisťovatelům, aby upevnili svou nadvládu a eliminovali opozici.¹⁷² Proto poznamenal:

¹⁶⁹ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 183.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 189.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 189.

¹⁷² ŠEPTULIN, *Filosofie marxismu-leninismu*, s. 264.

„Jak tedy vidíme, od vlastního vzniku třídní společnosti až do současné doby je náboženství a církevní organizace mocným ochráncem vykořisťovatelů, ochráncem soukromého vlastnictví, hlasatelem pokory a oběti, jež je třeba vyžadovat od pracujícího lidu.“¹⁷³

V kapitole týkající se společenské úlohy náboženství shrnuje autor své dosavadní myšlenky. Zároveň se dostává ještě k polemice s názory T. G. Masaryka. Poukazuje na to, že se Masaryk snažil najít vztah mezi náboženstvím a vědou, podobně jak se snaží také marxismus-leninismus. Avšak jelikož vychází z víry, jeho výklad je *„zahalen neprůhlednou clonou idealistickomystických představ.“¹⁷⁴*

Společenskou funkci náboženství uzavírá poslední větou své brožury *Vznik náboženství*:

„Prvobytné náboženství bylo takovou složkou světového názoru, jež udržovala lidstvo po dlouhou dobu v zaostalosti a vytvářela předsudky proti jakýmkoli objevům a novotám, proti pronikavým změnám ve výrobě i ve společenském životě. Jeho úloha nemohla být ovšem nikterak pokroková.“¹⁷⁵

6.2 Prvobytně pospolná společnost

Dějiny prvobytné společnosti jsou nejstarší a nejdelší epochou ve vývoji lidstva, zároveň do tohoto období spadá předtřídní společnost. Otakar Nahodil si vytyčil na začátku knihy za cíl přiblížit čtenářům obraz způsobu života a kultury prvobytného lidstva.¹⁷⁶

¹⁷³ NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, s. 199.

¹⁷⁴ NAHODIL, Otakar, *Původ náboženství*, s. 16.

¹⁷⁵ NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, s. 69.

¹⁷⁶ NAHODIL, Otakar, *O kultuře prvobytné společnosti*, s. 9.

Dějiny prvobytné společnosti rozdělil Otakar Nahodil na tři etapy: dlouhá epocha vlastního utváření člověka, doba vzniku a rozvoje rodové společnosti, doba rozkladu rodového řádu a vzniku třídní společnosti.¹⁷⁷

Tak jako u ostatních knih se zde v prvních kapitolách objevilo zhodnocení dosavadního stavu bádání o prvobytné společnosti. Základem pro dílo *O kultuře prvobytné společnosti* byly práce L. H. Morgana *Pravěká společnost a Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* od B. Engelse. Otakar Nahodil rozčlenil knihu do několika kapitol, od shrnutí dosavadního bádání o kultuře prvobytné společnosti, se přes podíl práce na utváření člověka a společnosti dostává k vývoji výrobních sil a následně hospodářsko-společenských vztahů prvobytných lidí, od nich pokračuje kapitolou světový názor prvobytného lidstva k závěru.

Většina částí tohoto díla koresponduje spolu s pracemi o studiu náboženství. Autor zde používá stejné příklady tak jako v předchozích studiích. Ani zde neopomenul popsat životní úroveň Tasmánců, Austrálců, obyvatelů Ohňové země či Irokézů.

Epocha prvobytné společnosti podle Otakara Nahodila „začíná vlastním utvářením člověka a prvních elementů lidské kultury a končí rozkladem prvobytného řádu, vznikem třídní společnosti.“¹⁷⁸

Důležitým předpokladem pro vznik člověka viděl autor postupné vzpřímení páteře a přímou chůzi. V tomto úkonu vidí marxistický vědec úspěch v tom, že se ruka uvolnila pro obranu a především práci.

Klíčovým jevem ve vývoji prvobytné společnosti vidí Otakar Nahodil podmanění si ohně. Nejen, že se zlepšila životní úroveň lidí především

¹⁷⁷ NAHODIL, Otakar, *O kultuře prvobytné společnosti*, s. 138.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 29.

kvůli lepšímu zpracování potravy, mohl si pomocí ohně člověk podmanit jiné přírodní živly.

„Objevení ohně a zejména pak využití ohně uměle již rozdělaného bylo v pravěkých dějinách kultury přímo revolučním jevem již proto, že lidem sloužilo při podmanění určitých přírodních sil.“¹⁷⁹

Všechny významné mezníky ve vývoji lidstva shrnul Otakar Nahodil do jednoho výstižného odstavce:

„Největšími výsledky rozvoje výrobních sil v prvobytně pospolném řádu bylo zhotovení kamenné sekery, objev rozdělování ohně křesáním, třením nebo vrtáním, objev a užívání luků a šípů, posléze pak ochočení některých zvířat, počátky umělého pěstování plodin, tedy přechod ke kopaničářské formě zemědělství, a nakonec objev užitečnosti kovů a jejich zpracování.“¹⁸⁰

Charakter hospodářských vztahů se zrcadlí do vývoje společenského uspořádání. Alespoň tak podobně zní teze, kterou autor rozvíjí v souvislosti s vývojem hospodářsko-společenských vztahů. Základní jednotkou prvobytného uspořádání charakterizoval rod.

„Pospolný charakter prvobytné výroby se velmi jasně projevuje i ve společenském uspořádání, vlastním prvobytnému lidstvu... Rodové společenství bylo základní jednotkou prvobytného lidstva, poměrně úzkým kruhem lidí spjatých společným původem, pokrevním příbuzenstvím a společným životem.“¹⁸¹

Rodové zřízení v období prvobytné společnosti rozdělil Otakar Nahodil na období matriarchátu a období patriarchátu. Charakteristickým

¹⁷⁹ NAHODIL, Otakar, *O kultuře prvobytné společnosti*, s. 43.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 46.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 81.

rysem matriarchátu pak podle něj byla kolektivní práce a kolektivní držení půdy.

„Hospodářským základem matriarchální rodové pospolitosti byla kolektivní držba a užívání pospolné půdy, na níž vedl rod svou pospolnou práci.“¹⁸²

Matriarchát byl posléze nahrazen patriarchátem v době, kdy se zdokonalovala práce a zintenzivnilo zemědělství a chov dobytka. Ve své knize poukazuje na to, že patriarchát byl nucen nastoupit tehdy, kdy už žena nestačila na své původní úkoly.

„Matriarchát však nemohl trvat věčně. Vystřídala jej epocha patriarchátu, která nastoupila tehdy, když došlo k mohutnému vzestupu výrobních sil, především ve spojitosti s intenzivnějšími formami zemědělství a s chovem dobytka.“¹⁸³

Na závěr knihy v rámci kapitoly o světovém názoru rozvíjí autor tytéž teze, jako jsou výše zmíněny ve studiu o náboženství, proto zde nebudou blíže rozebrány. Svou knihu uzavírá takto:

„Tím uzavíráme stručný nástin dějin kultury prvobytného lidstva. A jsou to zcela zvláštní dějiny – dějiny prvobytného boje s přírodou, boje za zvládnutí základních elementů techniky a hospodářství, boje za vytvoření společenské organizace lidí, úsilí o rozšíření poznání. Z tohoto boje vyšlo lidstvo jako vítěz – díky nesčíslným obětem a heroismu velkého množství bezejmenných a nám neznámých tvůrců civilizace.“

¹⁸² NAHODIL, Otakar, *O kultuře prvobytné společnosti*, s. 83.

¹⁸³ Tamtéž, s. 96.

6.3 Shrnutí

Otakar Nahodil neodmyslitelně patřil ke svědomitým a příkladným marxistickým badatelům. Jak je vidět z charakteristiky díla, splnil všechny základní body marxistické etnografie.

Jedním z úkolů národopisného pracovníka patřilo zhodnocení stavu bádání, úzké vymezení se vůči „buržoazní vědě“ a rovněž zvládnutí prací, jak sovětských badatelů, tak klasiků marxismu-leninismu. Tyto povinné body se ve všech analyzovaných knihách projeví. V seznamech literatury se objevují, jak teoretické marxistické ideologie, jímž připadá výsadní místo v přední části seznamů, tak sovětské badatele v čele s S. P. Tolstovem či M. O. Kosvenem. Zároveň výběr tématu prvobytné společnosti a původu náboženství plně korespondoval s náplní práce marxistických národopisců.

Co se týče obsahu děl, je nutné podotknout jejich, pro dnešní dobu, velmi nízkou vědeckou hodnotu. Díla Otakara Nahodila jsou plná frází marxisticko-leninské ideologie. V autorově slovníku nechyběla spojení jak výrobní síly, výrobní vztahy, společenské vědomí, základna nebo nadstavba, která patří mezi hlavní pilíře marxistické ideologie. Veškeré studium se tak odvíjelo právě od těchto zásadních bodů. Tyto práce však mají vysokou výmluvnou hodnotu o charakteru doby a jí ovlivněné vědy.

Co bezesporu bravurně Otakar Nahodil zvládl, byla metoda historického a dialektického materialismu. Základní linkou jeho děl je soustavný boj prvobytného člověka s přírodou, od kterého se následně odvíjí veškerý hospodářský a společenský život.

Kladným bodem Nahodilových prací je velké množství příkladů, jež nachází ve výzkumech vlastních či u svých kolegů, podložených obsáhlou obrazovou přílohou.

Obsahově se Otakar Nahodil nikam neposunul. Příspěvky *Jak vznikly náboženské pověry a Vznik náboženství* obsahují velké množství totožných tvrzení. V rozsáhlejší práci *O původu náboženství* rozvíjí své dosavadní teze obohacené o větší množství příkladů. K ústředním problémům předchozích prací nic zásadního nepřispěl.

Nepochybně nejpropracovanějším je *Původ náboženství*, na jejímž vzniku se podílel spolu s Antonínem Robkem. Avšak ani zde se neobjevilo žádné nové zjištění. Pouze rozšířil dosavadní práce o velké množství příkladového materiálu.

Ve svých studiích se Otakar Nahodil věnuje rovněž problematice kultury prvobytné společnosti. Práce *O kultuře prvobytné společnosti* rozebírá problematiku vzniku výrobních nástrojů či hospodářsko-společenských vztahů. Tato kniha rovněž koresponduje s vládoucí ideologií a částečně opakuje teze vydané v dílech o náboženství.

V padesátých letech byl Otakar Nahodil velmi uznávaným badatelem. Avšak při pohledu do následujících let, žádný badatel nedokázal na Nahodilovo dílo navázat.

7 ZÁVĚR

Otakar Nahodil a celá padesátá léta v národopisu jsou velmi zajímavou a zároveň kontroverzní kapitolou. Po své smrti byl zapomenut a s ním také i rozporuplné období v oboru etnografie. Otakar Nahodil měl dobré předpoklady k tomu, aby se stal vůdčí osobností sovětizace vědy. Pocházel z rodiny, kde otec sloužil u zdravotnictva v Rusku a matka byla ruská zubní lékařka, proto měl k rusofilství hodně blízko. Rovněž studia, která absolvoval v SSSR pod vedením významných představitelů sovětské vědy, mu napomohla v počátcích prosazování nového diskurzu.

Během padesátých let došlo k několika změnám na poli etnografické práce, jejichž charakteristika patřila k cílům této diplomové práce. K etablování nové disciplíny posloužily etnografické konference konané v letech 1949–1953, na nichž badatelé deklarovali zásadní úkoly etnografické vědy. Od první národopisné konference, která vymezila potřebu institucionálního a ideologického ukotvení, přes druhou konferenci, na níž bylo zhodnoceno dosavadní bádání a stanoveny povinnosti etnografie v nově vznikající ČSAV, dospěli národopisní pracovníci ke třetí etnografické konferenci, na níž již byl pozorovatelný pokrok k dané struktuře a jasně vymezeným cílům. Základním úkolem třetí konference bylo zhodnocení dosavadního bádání pod nově vzniklou ČSAV. Zároveň toto setkání navštívil P. I. Kušner, jenž podal československým badatelům pomocnou ruku pro další rozvoj vědy. Právě třetí konference stanovila definitivní příklon k etnografii podle sovětského vzoru.

Národopisné konference stanovily badatelům nové úkoly, o jejichž plnění se zhostili nadmíru pečlivě. Etnografové měli zhodnotit stav dosavadního výzkumu a především vymežit se vůči „buržoazní vědě“. Kritice neunikli například Karel Chotek či Antonín Václavík. Dalším bodem

zájmu se stala lidová kultura, ve které se měly studovat přežitky minulosti a jiné revoluční jevy. Lidová kultura však postupně ustoupila do pozadí a nahradilo ji studium proměny vesnice na cestě k socialismu či pro vládnoucí ideologii perspektivnější třídy, a to třídy dělnické. Realizovány byly výzkumy na Kladensku, Rosicko – Oslavansku či Ostravsku. Studium vesnice na cestě k socialismu se zrcadlilo ve výzkumech na Horšovskotýnsku, Slezsku, Valašsku či Slovensku. Je nutné konstatovat, že mnoho výzkumů bylo často zkresleno, aby se hodilo vládnoucí ideologii. Práce vydávané v padesátých letech ztrácejí pro současné vědce relevanci, avšak jejich výpovědní hodnota je vysoká. Rovněž povinnost jednotné teorie a metodologie lze považovat za splněnou. Termín národopis byl nahrazen pojmem etnografie. I tímto krokem se tak marxistická věda odlišila od vědy prvorepublikové. Metodologie byla jasně deklarována na základě marxismu-leninismu a jeho aplikace historického materialismu. Etnografie se tak stala historickou disciplínou, která se opírala o sovětský vzor.

Dalším úkolem, který byl národopisným pracovníkům udělen, bylo vznik institucionálního zázemí. Za tímto účelem vznikl v roce 1954 Ústav etnografie a folkloristiky ČSAV, jehož základy položilo sloučení Kabinetu pro národopis a Kabinetu pro lidovou píseň. V nově vzniklých institucích získala ustavující se národopisná věda velmi dobré zázemí. Pracovníci Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV zaštiťovali realizované výzkumy a zároveň bylo z jedné instituce dohlíženo na plnění úkolů a povinností především podle stanov národopisných konferencí. Taktéž na pražské univerzitě probíhaly změny pod záštitou vládnoucí ideologie. Starší generace národopisných pracovníků v čele s Karlem Chotkem přešla do ústraní a nastoupila mladá marxistická generace, pod jejímž vedením se rozvíjel národopis v duchu marxismu-leninismu.

Také na příkladu národopisných periodik lze sledovat, jak ideologie ovlivnila chod vědy. Oficiálně byl *Národopisný věstník československý* zastaven z finančních důvodů. Avšak lze předpokládat, že pravým důvodem bylo ideologické ukotvení nově vzniklého časopisu *Československá ethnografie*, neboť ta se stala hlavním nositelem ideologie a vědy mezi periodiky. *Český lid* nezůstal oproti němu v pozadí a pod vedením Olgy Skalníkové věrně plnil ideologickou objednávku. Již v prvních číslech se objevovaly články, které se opíraly o teorii marxismu-leninismu, zabývající se především budováním socialismu a ukotvením nových úkolů vědy. Hlavním úkolem *Českého lidu* se stalo především popularizovat vědu. Naproti tomu *Československá ethnografie* hrála roli nositele teoreticko–metodologických otázek. Přinášela články striktně korelující s marxistickou ideologie, čímž se stala učitelkou pro všechny národopisné pracovníky. Proto se na jejích stránkách objevovaly studie zabývající se teorií a metodologií výzkumu, rovněž také příspěvky předních sovětských badatelů, jež měly být vzorem pro československé vědce.

Ukázkou za všechny národopisné pracovníky posloužil Otakar Nahodil. V padesátých letech se věnoval především otázkám metodologie etnografické vědy a také studiu vzniku a vývoje náboženství. V době své největší slávy byl velmi uznávaným badatelem, který do etnografické bibliografie přispěl velkým množstvím děl, na jejichž stránkách svědomitě prosazoval vládnoucí ideologii. Avšak, jak je patrné z výše provedeného rozboru, jedná se pouze o jakési přetlumočené marxistické definice, bez hlubšího vědeckého přínosu, jak lze vidět na uvedených pasážích z jeho knih. Významná hodnota Nahodilova díla se projevuje jako věrný odraz doby, avšak pro získávání vědeckých informací jsou jeho práce nevyhovující. Ve svých názorech po dobu své akademické kariéry v Československu zůstal Otakar Nahodil zcela

konzistentní. Práce *Jak vznikly náboženské pověry* a *Vznik náboženství* jsou strukturálně i obsahově shodné. Na ně navazující *O původu náboženství* a *Původ náboženství*, rozsahově obsáhlejší, nepřinesl významnější objev. Jediným rozdílem oproti dřívějším příspěvkům byl velký počet příkladů pro doplnění jeho tvrzení.

Ve svých dílech svědomitě navazoval na sovětské badatele a teoretiky marxismu-leninismu, čímž svědomitě plnil jeden z úkolů národopisného pracovníka. To lze pozorovat rovněž při pohledu do následujících let, když žádný badatel nedokázal na Nahodilovo dílo navázat.

Na poli vědeckém skončil Otakar Nahodil počátkem šedesátých let, kdy byl, podle jeho slov, nucen odejít z univerzity. Následně pak emigroval do Německa, kde získat pozici profesora ve Freiburgu. Do Československa se vrátil až po revoluci, kdy žádal o politickou rehabilitaci. Jeho požadavek nebyl vyslyšen a definitivně tak upadl do zapomnění. Otakar Nahodil zemřel v roce 1995, právě letos si připomeneme dvacáté výročí jeho smrti.

8 LITERATURA A PRAMENY

8.1 Prameny

Archiv UK: fond FF UK: Katalog posluchačů FF UK: LS 1945: Řádní posluchači M – O inv. č. 237; LS 1945 – 1946: Řádní posluchači N – P inv. č. 247; LS 1946 Řádní posluchači N – Q inv. č. 257; ZS 1947–1948 Řádní posluchači L – O, inv. č. 281.

Archiv UK: Osobní spis Otakara Nahodila, inv. č. 510.

Archiv AV ČR, Fond Československo-sovětský institut, Osobní spis Otakara Nahodila, kar. 6, inv. č. 42, sig. 031.

8.2 Literatura

BAHENSKÝ, František, *Otakar Nahodil a marxistická etnografie jako historická disciplína*, in: Proměny diskurzu české marxistické historiografie, České Budějovice 2008, s. 219–223.

BAHENSKÝ, František, *Zpráva o struktuře Základních etnografických a folkloristických periodik v rozmezí let 1953–1963*, in: Věda v Československu v letech 1953–1963, Praha 2000, 553–564.

BAHENSKÝ, František, *Ústav pro etnografii a folkloristiku ve světle své časopisecké produkce v letech 1953–1963*, in: Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, POSPÍŠILOVÁ, Jana - NOSKOVÁ, Jana (eds.), Brno 2006

BOCHEŇSKI, Josef M., *Marxismus-leninismus. Věda nebo víra*, Velehrad 1994.

BROUČEK, Stanislav, *České národopisné hnutí na konci 19. století*, Praha 1979.

Československá vlastivěda, díl III. Lidová kultura, Praha 1968.

ČIČEROV, V. I., *Boj sovětské folkloristiky proti přežitkům liberálně buržoasních teorií*, ČL, 1955, s. 145–149, 201–209.

ČIČEROV, V. I., *Otázky studia eposu národů SSSR*, ČE, 1955, s. 219–235.

FILSER, Franz, *Tradition im Lichte der Soziologie. Nachruf auf Otakar Nahodil*, in: PH – FR Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Freiburg, 1997/1, s. 36.

FOJTÍK, Karel, *K otázce charakteru lidové kultury*, ČL, 1952, s. 28–32.

FOJTÍK, Karel, SIROVÁTKA, Oldřich, *Rosicko – Oslavansko: život a kultura v kamenouhelném revíru*, Praha 1961.

HOLUBOVÁ Markéta, PETRÁŇOVÁ Lýdia, WOITSCH, Jiří (eds.), *Česká etnologie 2000: Praha, vila Lanna 25. – 26. října 2000*, Praha 2002.

HANZL, Zdeněk, HRNÍČKO, Václav, *Národopisný výzkum české vesnice – možnosti a omezení*, Národopisné informácie, 1992/2, s. 5–10.

HEROLDOVÁ, Iva, *Ethnografické zvláštnosti ve způsobu života a kultuře volyňských Čechů*, 1957, s. 47–49, 107–112, 145–149, 193–197, 241–246.

HOLÝ, Ladislav, *Získávání a zpracovávání železa u východoafrických Bantu*, ČE, 1957, s. 273–288, 348–367.

JEŘÁBEK, Richard, *Antonín Václavík a (sebe)kritika*, ČL, 1991, s. 216–221.

JEŘÁBEK, Richard, *Z Šavla Pavlem?*, Národopisná revue 1, 1998, s. 52–55.

JIROUŠEK, Bohumil a kol, *Proměny diskurzu české marxistické historiografie*, České Budějovice 2008.

JIŘÍKOVSKÁ, Vanda, MIŠUREC, Zdeněk a kol., *Příspěvek k vývoji české etnografie a folkloristiky a Národopisné společnosti československé při ČSAV po únoru 1948*. Zpráva pracovní skupiny NSČ pro valné shromáždění v Boskovicích v říjnu 1990, *Národopisný věstník československý*, VIII (50), 1991, s. 5–35.

JOHNOVÁ, Helena, *Sedmdesát let národopisného věstníku československého*, ČL, 1976, s. 193–195.

KANDERT, Josef, *Čeští etnografové v zahraničí*, ČL, 1991, s. 13–20.

KANDERT, Josef, SCHEFFEL, David, *Politika a kultura v české etnografii*, *Česká etnologie 2000*: Praha, vila Lanna 25. – 26. října 2000, Praha 2002 s. 213–229.

KRAMAŘÍK, Jaroslav, *Šedesát let Českého lidu*, ČL, 1951, s. 145–146.

KRAMAŘÍK, Jaroslav, *K některým otázkám národopisného výzkumu družstevní vesnice*, ČL, 1952, č. 1–2, s. 3–5.

KRAMAŘÍK, Jaroslav, *Práce Boženy Němcové o Chodsku a její význam v dějinách našeho národopisu*, ČL, 1952.

KUNZ, Ludvík, *Česká ethnografie a folkloristika 1945–1952*, Praha 1954.

KUŠNER, P. I., Referát profesora Lomonosovy university Pavla Ivanoviče Kušnera na ethnografické konferenci v Liblicích 21. 10. 1953. *Ethnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR*, ČL, 1953, s. 245–251.

KUŠNER, P. I., *O ethnografickém studiu socialistické kultury a způsobu života národů SSSR*, ČL, 1953, s. 168–177.

KUŠNER, P. I., *Ethnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR* (v ruském originále), ČE, 1954, s. 14–25.

KUŠNER, P. I., *O ethnografickém studiu kolchozního rolnictva*, ČL, 1952, s. 117–120.

Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, sv. 1 Biografická část, heslo: Otakar Nahodil, Praha 2007, s. 154.

LOUKOTKA, Čestmír, *Indiánské kmeny v severovýchodní Brazílii*, ČE, 1953, s. 183–199.

MÁCHA, Karel, *Kultur und Tradition*. Festschrift für Prof. Dr. Dr. Sc. Otakar Nahodil, München, 1983.

MAREK, Václav, *Obydlí a stavby u Laponců*, ČE, s. 176–199.

MARX, Karl, ENGELS, Bedřich, *O historickém materialismu*, Praha 1951.

NAHODIL, Otakar, *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, Praha 1950.

NAHODIL, Otakar, *Totalitní hodnocení totality*, Praha 1995.

NAHODIL, Otakar, *O kultuře prvobytně pospolné společnosti*, Praha 1957.

NAHODIL, Otakar, *Jak vznikly náboženské pověry*, Praha 1954.

NAHODIL, Otakar, *O původu náboženství*, Praha 1954.

NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, Praha 1965.

- NAHODIL, Otakar, ROBEK, Antonín, *Původ náboženství*, Praha 1961.
- NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav, *Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a některé otázky současné ethnografie*, ČL, 1951, s. 6–17.
- NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav, *J. V. Stalin a národopisná věda*, Praha 1952.
- NAHODIL, Otakar, *O programu nového ethnografického časopisu*, ČE, 1953, s. 1–3.
- NAHODIL, Otakar, *Za nové pojetí národopisné vědy*, ČL 1951, s. 52–57.
- NAHODIL, Otakar, *Kultur und Humanität. Prolegomena einer Theorie der Kultur*, Bad Krozingen 1970.
- NAHODIL, Otakar, *Kultur und Tradition. Kulturanthropologische Orientierungen*, Aschaffenburg 1971.
- NAHODIL, Otakar, *Stimmen der Völker*, Freiburg 1988.
- NAHODIL, Otakar, *Vývoj názorů klasiků marxismu-leninismu na otázky dějin prvobytné společnosti*, NVČ 32, 1951, s. 1–22.
- NAHODIL, Otakar, *K otázce původu náboženství*, ČL, 1952, s. 51–57.
- NAHODIL, Otakar, *Ke kritice některých idealistických teorií o původu náboženství*, ČE, 1953, 116–136.
- NAHODIL, Otakar, *Aktuální úkoly ethnografie v bádání o dějinách náboženství*, ČE, 1956, 217–218.
- NEDO, P., *Lužicko - srbské lidové pohádky*, ČL, 1956, s. 203–206.

ORTUTAY, G., *Současné bádání o maďarských lidových pohádkách*, ČL, 1955, s. 225–228.

PARGAČ, Jan, a kol., *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*, Praha 1996.

PERTOLD, Otakar, *Umělecko - řemeslné zpracování kovů na Ceyloně*, ČE, 1953, s. 59–69.

PETRÁŇOVÁ, Lýdia, *Etnografie a folkloristika. Hledání společné cesty (1952–1953)*, in: Etnologický ústav Akademie věd České republiky 1905–2005, Praha 2005,

PETRÁŇOVÁ, Lýdia, *Lid, národ a český národopis v letech 1953–1963*, in: Věda v Československu v letech 1953–1963, Praha 2000.

PETRÁŇOVÁ, Lýdia, BAHENSKÝ, František, *Institucionální základna českého národopisu v letech tzv. budování socialismu a profilace hlavních periodik*, in: HOLUBOVÁ, Markéta, PETRÁŇOVÁ Lýdia, WOITSCH, Jiří (eds.), *Česká etnologie 2000*, Praha 2002.

POSPÍŠILOVÁ Jana, NOSKOVÁ Jana (eds.), *Od lidové písně k evropské etnologii, 100 let Etnologického ústavu AV ČR*, Brno 2006.

POTAPOV, L. P., *Z dějin kočovnictví ve Střední Asii*, ČE, 1957, s. 260–272.

Resoluce II. národopisné konference, ČL, 1952, s. 2.

Resoluce III. celostátní konference ethnografů, ČL, s. 244–245.

ROBEK, Antonín, *Dějiny české etnografie*, Praha 1976.

RUBEŠ, Zdeněk, *Marx-leninský národopis. Ideologický základ československé poválečné etnografie*, *Dějiny a současnost*, 2011/2, s. 14–17.

ŘÍHA, Oldřich, *Vznik českého národa a buržoasní nacionalismus*, ČL, 1951, s. 2–5.

Sdělení redakce časopisu Československá ethnografie, ČE, 1962, s. 428.

SECKÁ, Milena, *Český lid stoletý*, ČL, 1991, s. 145–147.

SECKÁ, Milena, WOITSCH, Jiří, *Nástin dějin časopisu Český lid*, dostupné na http://eu.avcr.cz/miranda2/export/sitesavcr/data.avcr.cz/humansci/eu/Casopisy/cesky_lid/FILES/dejiny_cesky_lid.doc (cit. dne 15. 2. 2015)

SIROVÁTKA, Oldřich, *Za dělnickou písní na Oslavansku (Z výsledků a zkušeností folkloristického výzkumu na Rosicko - Oslavansku v roce 1953)*, ČL, 1954, s. 4–11.

SKALNÍKOVÁ, Olga, *II. celostátní národopisná konference*, ČL, 1952, s. 1–2.

SKALNÍKOVÁ, Olga, *Za nový Český lid*, ČL, 1951, s. 1.

SKALNÍKOVÁ, Olga, *III. celostátní národopisná konference*, ČL, 1953, s. 241–243.

SKALNÍKOVÁ, Olga, *Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*, Praha 1959.

SKALNÍKOVÁ, Olga, *Budování socialismu na vesnici a několik národopisných otázek*, ČL, 1951, s. 23–25.

SKALNÍKOVÁ, Olga, *K otázce národopisného výzkumu života dělnické třídy*, ČL, 1952, s. 147–151.

SKALNÍKOVÁ, Olga, *K otázce o studiu kultury a způsobu života českých a slovenských horníků*, ČE, 1953, s. 153–162.

SKALNÍKOVÁ, Olga, *Příspěvek ke studiu dělnického obydlí na Kladensku*, ČE, 1954, s. 219–234.

SKALNÍKOVÁ, Olga, *Výzkum průmyslových oblastí*, ČL, 1953, s. 192.

SKALNÍKOVÁ, Olga, *Národopisný výzkum kladenské průmyslové oblasti*, ČL, 1953, s. 234–235.

STALIN, J. V., *O dialektickém a historickém materialismu*, Praha 1950.

ŠEPTULIN, A. P., *Filozofie marxismu-leninismu*, Praha 1972.

TOLSTOV, S. P., *Sovětská škola v národopise*, Praha 1949.

TOLSTOV, S. P., *Základní úkoly a cesty vývoje sovětské ethnografie*, ČL, 1951, s. 108–114.

TOLSTOV, S. P., *Úkoly sovětské ethnografie*, ČL, 1955, s. 58–60.

VÁCLAVÍK, Antonín, *Příspěvek k diskusi o některých otázkách naší ethnografie*, in: ČL, 1952, s. 137–143.

Věda v Československu v letech 1953–1963, Sborník z konference: Praha 23. – 24. listopadu 1999. Praha 2000.

Věstník Národopisné společnosti československé, 1959, s. 1.

WOITSCH, Jiří, *Kam zmizela ethnografie dělnictva?*, Český časopis historický, 2012, s. 692–707.

ZVELEBIL, Karel, *O vývoji některých kmenů jihoindických*, ČE, 1954, s. 58–72.

I. celostátní národopisná konference, ČL, 1949, s. 44–45.

9 RESUME

The period after the overthrow in 1948 marked the stabilization of communist power and the formation of socialism. Ethnography, being a science studying populace, was one of the most relevant social sciences during the creation of cultural politics of the state. The Master's thesis researches the 50s of the field of ethnography and the evaluation of Otakar Nahodil's importance, who thanks to his study in USSR obtained valuable information on the methods of Soviet science that he subsequently applied to Czech environment.

At conferences ethnographic workers established the basic objectives of the currently being formed science. Ethnographers were primarily supposed to valorize the hitherto state of research, the study of a village on its path to socialism or the study of the working class with the Soviet ethnography becoming the inspiration for that. These objectives were reflected in the major professional journals, such as *Český lid* which under the leadership of Olga Skalníková fulfilled the popularizing function, followed by *Národopisný věstník* that abolished his existence because of *Československá ethnografie*. The newly-created journal became the bearer of the science according to socialist model.

The second part of the thesis devotes itself to the study of the work of Otakar Nahodil with the main focus being the crucial professional publications that were responsible for Otakar Nahodil's propagation of the new form of the science. The works that made him an exemplar for other researchers are analyzed. The main themes of Otakar Nahodil's scientific interest were the studies of religion and primitive society. Both of these fields of study were strongly influenced by the predominant ideology. Otakar Nahodil ended his activities in the field of science at the end of the

60s when he was forced to leave university. Consequently, he emigrated to Germany where he got the job of a professor in Freiburg.

The main sources of the Master's thesis are the crucial works of Otakar Nahodil, authentic publications and articles, individual studies and archive research.

10 PŘÍLOHY

10.1 Seznam zkratk

AV ČR – Akademie věd České republiky

ČE – Československá ethnografie

ČL – Český lid

ČSAV – Československá akademie věd

EÚ AV ČR – Etnologický ústav Akademie věd České republiky

FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

ÚEF ČSAV – Ústav ethnografie a folkloristiky při Československé akademii věd

10.2 Resoluce II. celostátní národopisné konference

Účastníci II. celostátní konference se obracejí na Vládní komisi pro vybudování Československé akademie věd s těmito návrhy:

1. Konference doporučuje, aby v rámci nové Československé akademie věd byla zřízena komise pro národopis s ethnografickým kabinetem v Praze a jeho odbočku v Brně.
2. Konference doporučuje, aby toto centrum národopisné badatelské práce se dělilo na čtyři základní oddělení:
 - a. Oddělení pro teorii, dějiny a všeobecný národopis
 - b. Oddělení české a slovenské etnografie
 - c. Oddělení folkloristiky
 - d. Oddělení dokumentace a bibliografie
3. Vzhledem k současným kádrovým možnostem navrhuje konference, aby v kabinetu bylo zaměstnáno 10 odborných národopisných pracovníků, z čehož maximálně tři by pracovali v brněnské pobočce. Konference považuje za nutné, aby při tomto kabinetu bylo vedeno školení aspirantů a aby v nejbližší době po zřízení tohoto kabinetu byla zřízena aspirantura pro tři mladé národopisné pracovníky, kteří se později stanou vědeckými pracovníky této akademické instituce.
4. Konference doporučuje, aby kabinet etnografie se stal vydavatelem celostátního časopisu „Československý národopisný věstník“, vydávaného ročně v rozsahu minimálně 40 archů a nákladem 2000 exemplářů. Tento časopis by měl vzniknout přebudováním dosavadního „Národopisného věstníku československého“. Doporučujeme dále, aby kabinet vydával národopisně-vlastivědný časopis „Český lid“, který by soustavně informoval naši veřejnost o práci našich etnografických institucí a popularizoval v širším okruhu národopisnou vědu. Konečně nutno vydávat zvláštní serii monografických prací a materiálových sborníků jako neperiodické publikace.
5. Účastníci druhé celostátní národopisné konference doporučují, aby při zakládání etnografického kabinetu by byly převzaty fondy dnešního Ústavu pro lidovou píseň v Praze a jeho pobočky v Brně, a žádají Národopisnou společnost československou a Státní památkový úřad, aby pomohly při zřizování etnografické instituce v rámci nové Akademie věd nutnými fondy, archivy a podobně.

6. Konference doporučuje, aby v jednotlivých krajích republiky byly svěřovány badatelské úkolové práce jednotlivým externím spolupracovníkům.
7. Konference navrhuje, aby národopisní vědečtí pracovníci vytvořili sekci historické společnosti při akademii věd.

Konference požaduje, aby práce národopisných museí byla řízena s hlediska vytčených zásad a nových úkolů naší etnografie. Proto je třeba, aby v museích, zejména v krajských, byli zaměstnáni odborně školení etnografové. Tím bude museím umožněno plnit správně úkol jednak pracovní a vědecko-sběratelský, jednak kulturně-osvětový. Zároveň s tím konference žádá odpovědné instituce, aby byla musea pro tuto práci vybavena potřebnými prostředky. Je nutné, aby byla navázána úzká a stálá spolupráce mezi zřizovaným etnografickým kabinetem Akademie věd a Ústředím lidové tvořivosti, a to jak při výzkumu a sběru materiálu, tak i při kulturně-osvětové práci.

Je třeba prohloubit národopisnou pedagogickou činnost na našich vysokých školách. Je třeba dosáhnout, aby se naše katedry staly nejen centrem pedagogické a organizační práce, nýbrž i důležitým střediskem vědeckého snažení.

Konference konstatuje, že styky našich vědeckých pracovníků s pokrokovými pracovníky zahraničními jsou dosud velmi slabé a neorganizované. Je třeba navázat úzký styk se sovětskými etnografickými institucemi stejně jako s etnografickými centry zemí lidových demokracií. Všestrannou pomoc a morální podporu je třeba poskytovat pokrokovým národopisným pracovníkům kapitalistických zemí. V Praze dne 7. Dubna 1952.

(Konference tuto resoluci jednomyslně schválila.)

Zdroj: *Resoluce II. národopisné konference*, ČL, 1952, s. 2.

10.3 Resoluce III. celostátní konference ethnografů

Konané ve dnech 21.- 23. Října v Liblicích

III. celostátní pracovní konference československých ethnografů, která se konala ve dnech 12.-23. Října 1953, se usnesla, aby pro zdokonalení práce všech vědeckých pracovníků a ústavů bylo vykonáno:

1. Pro zlepšení vědecko-badatelské práce na výzkumu dělnické kultury a způsobu života v průmyslových oblastech:
 - a. Společný pracovní postup ethnografů a folkloristů, zabezpečený společným pracovním a výzkumným plánem, společnou předběžnou methodologickou a methodickou přípravou pracovníků, stálým stykem pracovníků po dobu výzkumu, vzájemným předáváním zkušeností a výměnou potřebného materiálu se musí stát základním principem práce v tomto oboru. Za přísné dodržování uvedených zásad jsou odpovědni vedoucí pracovišť a jimi pověřeni vedoucí výzkumu.
 - b. Na základě dosažených zkušeností uložit, aby vědecko-výzkumná práce byla konána podle potřeby za účasti historiků a jiných pracovníků Akademie, jejichž odborné práce je k vyřešení úkolů třeba. Proto je žádoucí, aby pracovní plány, a to i plány pro rok 1954, byly na společné poradě vedoucích ústavů zrevidovány a zkoordinovány tak, aby již v příštím roce bylo možno tyto komplexní brigády z pracovníků ČSAV tvořit.
 - c. K prohloubení pracovních zkušeností umožnit jednotlivým pracovníkům, aby se po určitou dobu mohli zúčastnit určitých výzkumů, konaných jinými národopisnými a folkloristickými pracovišti a uspořádat pro výměnu zkušeností porady zpravidla dvakrát do roka, a to obvykle před zahájením a ukončením expedic.
 - d. Jednotný způsob utřídění a uložení získaného ethnografického a folkloristického materiálu, jakož i pořízení příslušných věcných, místních a jiných katalogů se musí stát zásadou všech pracovišť.
2. Dál
 - a. Konferencia berie na vedomie výsledky výskumu družstevnej dediny v Horšovskotýnsku, na Valašsku, v Sliezsku a na Slovesku a schvaluje doterajší postup při výskume kultúry a spôsobu života na slovenskej dedine v období prechodu k socializmu. Po vzácných pripomienkách prof. Kušnera ukázala slovenská organizácia kolektívnych výskumov jako nej osvedčenejšia. Preto sa ukladá NK ČSAV, aby týmto spôsobom zorganizoval aj výskumy družstevnej dediny

v českých zemích Odporůča sa NK ČSAV rozšířit výskum družstevnej dediny na ďalšie oblasti vo vnútrozemí Čiech i Moravy. Na základe rozpracovania vládného usnesenia a prejavu s. prezidenta republiky sa odporůča, aby sa do konca febrúára sisšli pracovníci z úseku výskumu družstevnej dediny z ČSAV, SAV, ČSAZ a vypracovali smernice pre koordináciu spolupráce při týchto výskumoch v budúcnosti. Za splnenie úlohy je zodpovedný vedúci Kabinetunpro národopis ČSAV.

- b. Konferencia schvaľuje výskum kultúry a spôsobu života Ukrajincov na východnom Slovensku započatý v tomto roku na Pedagogickou fakultu Slovenskej univerzity v Prešově. Vedenie Národopisného kabinetu SAV sa poveruje nadviazať syk s Kultúrným sväzom ukrajinských pracujúcich v Prešově, prevziať organizáciu toho výzkumu, sústrediť sesbieraný materiál vo svojom archíve a starať sa o jeho spacovanie a sústavné publikovanie. Za splnenie úlohy je zodpovedný vedúci NK SAV v Bratislave.
 - c. Konferencia prijíma referát o výskume kultury a spôsobu života Cigánov na Slovensku, ktorý organizuje NK SAV. Odporůča sa v tomto výskume pokračovať, získávať preň nových pracovníkov a systematicky popularizovať jeho výsledky. Vzhľadom kna doležitosť toho výzkumu sa ukládá NK ČSAV v Prahe zaistiť možnosti rozšírenia výskumu kultúry a spôsobu života Cigánov aj. do českých zemí.
 - d. Zároveň se ukládá, aby materiál získaný výskumami bol uložený v príslušných fondoch ČSAV alebo SAV a aby bola evidencia všetkých výskumov.
3. V sekci dějin kultury českého a slovenského lidu:
- a. Navázat spolupráci s komisí historické archeologie Archeologického ústavu ČSAV, při čemž bude nutno vyřešit methodologické základy historické archeologie a její poměr k ethnografii. Navrhujeme, aby na rok 1954 Archeologický ústav ČSAV zařadil do svých výzkumů výkop středověké osady Kří v okrese nymburském za účasti dalších interesovaných institucí a aby vedením výzkumu bylo pověřeno Národopisné oddělení Národního musea.
 - b. Koordinovat práci se Státní památkovou péčí a doporučit, aby mezi pracovníky této instituce byl odborně vyškolený ethnograf, jak v Českých zemích, tak na Slovensku.
 - c. V zájmu zabezpečení učebního úkolu osmiletok a jedenáctiletok, v jejichž programu jsou látky z oboru folkloristiky a ethnografie, naléhavě doporučit ministerstvu školství a osvěty, aby do programu pedagogických gymnásí

- a škol a vysokých učilišť byly zařazeny přednášky ze základů ethnografie a folkloristiky.
- d. Pro využití drahocenných sbírek, uložených v různých československých museích, naléhavě doporučit, aby příslušné úřady zabezpečily musea dostatečným počtem pracovníků k provedení potřebné dokumentace. Navrhujeme, aby se vytvořilo středisko ethnografické a folkloristické dokumentace v Brně. Při tomto středisku by působila bibliografická komise, složená ze spolupracovníků ČSAV a SAV.
 - e. Rozšířit průzkum a soupis ikonografického materiálu a potřebnými katalogy jej zpřístupnit vědeckým pracovníkům k badatelské činnosti.
 - f. Budiž pokračováno v soustavném výzkumu lidových staveb prováděném dosavadním způsobem, aby se v dohledné době zjistily, jak vývojové historické, tak sociální a hospodářské i stavební typy po celé oblasti původních českých sídel. Vedle soustavného výzkumu budiž prováděn podle naléhavosti v určitých vybraných obcích prohloubený výzkum lidové architektury budiž zajištěna veškerý morální i hmotná podpora.
4. Z referátů a diskusních příspěvků jasně vyplynula potřeba svolání pracovních porad.
- a. Pracovníků v oblasti lidového výtvarného umění, a to nejpozději do konce března 1954; odpovědno vedení Kabinetu pro národopis SAV;
 - b. Pracovníků ethnografických oddělení museí a jiných musejních odborníků, na níž se podrobně projednají odborné methodologické a methodické otázky musejní instalace i vědecko-výzkumné úkoly ethnografické museologie, a to nejpozději do konce června 1954; odpovědný předseda Svazu slovenských museí.
 - c. V těsné spolupráci s katedrou národopisu na vysokých školách zabezpečit trvalé zvyšování ideologicko-odborné úrovně výchovy nových vědeckých pracovníků.
 - d. Upozornit presidium ČSAV a SAV, aby zásadně řešilo otázky zlepšení distribuce a popularisace časopisů a vědeckých publikací ČSAV a SAV.
 - e. Soustavnou prací a vzájemnou pomocí prohlubovat širokou znalost theorie marxismu-leninismu jako methodologické základny naší práce, K tomu ve spojení s příslušnými orgány vypracovat vzorový plán studia pro všechny vědecké pracovníky našich oborů. Plán vypracovat do konce prosince

1953. Odpovědná brněnská pobočka Kabinetu pro
národopis.

- f. Koordinovat sběr ethnografického a folklorního materiálu
mezi všemi ústavami, které se touto prací zabývají.

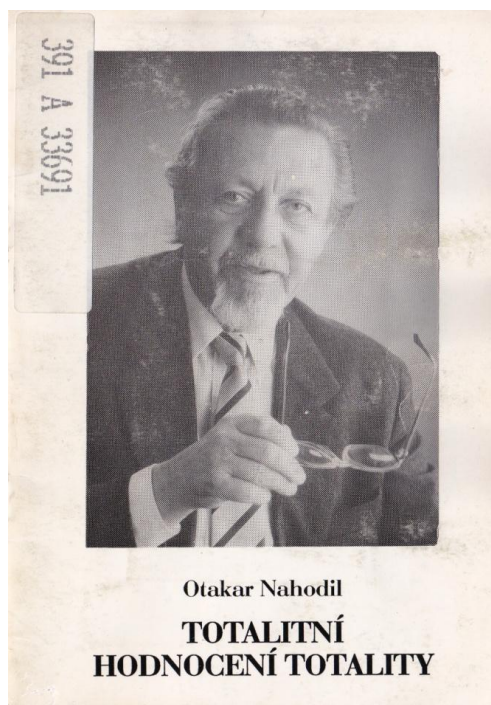
Zdroj: *Resoluce III. celostátní konference ethnografů, ČL, s. 244–245.*

10.4 Obrazová příloha

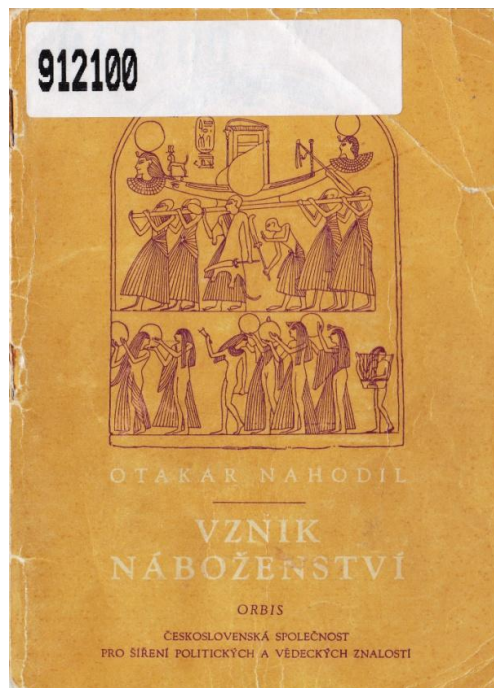

Obrázek 1: Otakar Nahodil

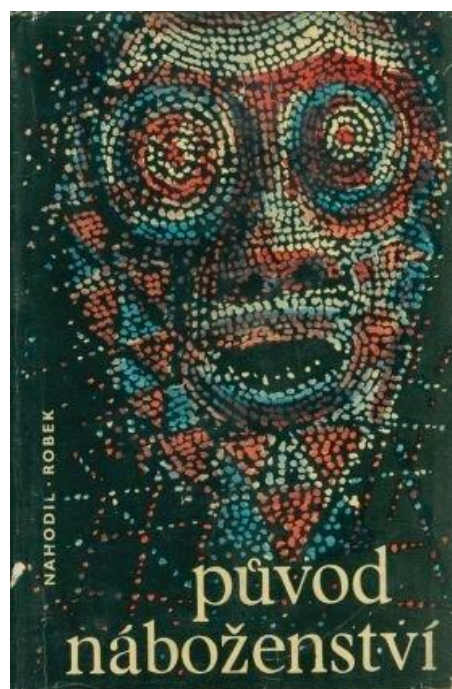
Zdroj: MÁCHA, Karel, *Kultur und Tradition*. Festschrift für Prof. Dr. Dr. Sc. Otakar Nahodil, München, 1983.

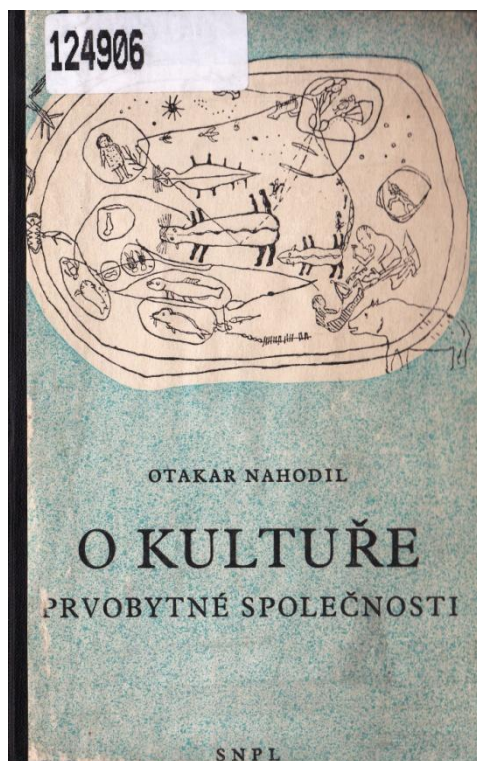
Obrázek 2: NAHODIL, Otakar, *Totalitní hodnocení totality*, Praha 1995.

Obrázek 3: NAHODIL, Otakar, *Vznik náboženství*, Praha 1956.

Obrázek 4: NAHODIL, Otakar, ROBEK, Antonín, *Původ náboženství*, Praha, 1961.

Obrázek 5: NAHODIL, Otakar, *O kultuře prvobytné společnosti*, Praha, 1957.